

ΣΥΜΒΟΛΗ ΕΙΣ ΤΗΝ ΣΠΟΥΔΗΝ ΤΗΣ ΜΙΝΩΙΚΗΣ ΤΟΙΧΟΓΡΑΦΙΑΣ

Β'. Η ΤΟΙΧΟΓΡΑΦΙΑ ΤΗΣ ΠΡΟΣΦΟΡΑΣ ΣΠΟΝΔΩΝ

Εἰς τὸ πρῶτον μέρος τῆς μελέτης μου «Ὁ κροκοσυλλέκτης πίθηκος», ἀποτελούσης συμβολὴν εἰς τὴν σπουδὴν τῆς μινωικῆς τοιχογραφίας¹, ὠμίλησα εἰσαγωγικῶς διὰ τὰς ὑπαρχούσας περὶ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν μινωικῶν τοιχογραφιῶν δυσκολίας καὶ περὶ τῆς ἀκολουθητέας μεθόδου, ἐπιστημονικῆς καὶ τεχνικῆς, καὶ χαρακτηριστικὸν παράδειγμα προσήγαγον τὴν ἀνασύνθεσιν μιᾶς ἐκ τῶν γνωστοτέρων τοιχογραφιῶν τοῦ Ἀνακτόρου τῆς Κνωσοῦ, τοῦ Κροκοσυλλέκτου, ἐπισυνάψας καὶ ἔγχρωμον πίνακα, προῖόν κοινῆς σπουδῆς τοῦ συγγραφέως καὶ τοῦ ζωγράφου Θωμᾶ Φανουράκη. Ἐκτοτε ἡ προταθεῖσα λύσις ἐγένετο κοινῶς ἀποδεκτὴ², καίτοι δὲν ἔλειψαν οἱ ἐπιμείναντες εἰς τὴν ἀρχικῶς ὑπὸ τοῦ Ἀρθούρου Ἐβανς ὑποστηριχθεῖσαν τοῦ κρόκου συλλέγοντος κυανοῦ παιδός³.

Ὁρμώμενος ἐκ τοῦ ὑποθετικοῦ χαρακτῆρος τῶν ἀνασυνθέσεων τῶν

¹) «Κρητικά Χρονικά» Α' 1947, σσ. 505 - 524.

²) O. Walter, Studie über ein Blumenmotiv als Beitrag zur Frage der kretisch-mykenischen Perspektive. «Jahresh. öst. archäol. Instit.» XXXVIII σ. 31, εἰκ. 18. Fr. Matz, Kreta, Mykene, Troja, Stuttgart 1956, σ. 92. Zervos, Crète néolithique et Minoenne, Paris 1957, p. 35, 47, 49. G. Karo, Greifen am Thron, Baden Baden 1959, σ. 47 - 48, ὅπου ὁμοῦς ἀπεικόνισις τοῦ κροκοσυλλέκτου νέου. (Abb. 11) Marinatos-Hirmer, Kreta und das mykenische Hellas, München 1959, σ. 231 Anm. 17, ὅπου ἐκφράζονται ἄμφιβολίαι. Agnes Carr Vaughan, The House of the Double Axe, New York 1959, σ. 71.

³) Πβλ. λ. χ. Hans Pars, Göttlich aber war Kreta, Olten u. Freiburg/Br., σ. 151 - 153 καὶ εἰκ. 160.

Ἡ ἐπ' ἐσχάτων ἀνακάλυψις τεμαχίου ἀναγλύφου ἀγγείου ἐκ στεατίτου εἰς τὴν περιοχὴν ΝΑ τοῦ Ἀνακτόρου τῆς Κνωσοῦ, συγκολληθέντος μὲ τὸ ὑπ' ἐμοῦ δημοσιευθὲν τεμάχιον («Κρητ. Χρονικά» Ε', 1951, σ. 155), καὶ παριστῶντος προσφορὰν ἐκ μέρους νέου γινομένην ἐντὸς ἱεροῦ, παρέχει, μὲ τὴν στάσιν τοῦ κύπτοντος καὶ ἀποθέτοντος ἐντὸς κανίστρου ταύτην, ἀνάλογον τὸ ὁποῖον φαινομενικῶς θὰ ἐδικαιολόγει ἀναθεώρησιν τῆς ἐκδοχῆς περὶ κροκοσυλλέκτου πίθηκου. Τὴν ἀποψιν ταύτην, ἂν δὲν σφάλω, θὰ ὑποστηρίξῃ ὁ μέλλον νὰ δημοσιεύσῃ τὸ νέον σημαντικὸν τεμάχιον Στυλ. Ἀλεξίου. Ὅμως οὐδὲν τῶν ἐπιχειρημάτων τῶν στηριζάντων τὴν ὡς ἄνω ἐκδοχὴν αἱρεται· ὁ πίθηκος, ὡς ὑπεγραμμίσθη, μιμεῖται ἀνθρωπίνην δρασίαν καὶ τοῦτο προσδίδει εἰς τὴν τοιχογραφίαν ἰδιαιτέραν χάριν.

μινωικῶν τοιχογραφιῶν, εἰσηγήθην καὶ ἐπέτυχα διὰ τοῦ ἐν Ρώμῃ Ἰνστιτούτου Ἀποκαταστάσεων, καὶ τῆς ἐν Ἀθήναις Ἰταλικῆς Ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς, τελούσης ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ Δρ. Doro Levi, ἐφαρμογὴν νέου τρόπου ἀποκαταστάσεων, δι' οὗ ἀποφεύγεται ἡ ὀριστικὴ πάκτωσις ἐντὸς τοῦ ἐκ γύψου ὑποβάθρου τῶν τεμαχίων καὶ καθίσταται δυνατὴ ἢ κατὰ βούλησιν μετακινήσεις τούτων. Οὕτω παρέχεται τοῦ λοιποῦ ἢ δυνατότης νὰ ἀνασυντίθεται ἡ τοιχογραφία εἰς νέον σχῆμα, ὁπότε ἢ μελέτη ἤθελεν ἀποδείξει τοῦτο ὡς μᾶλλον ἐπιβαλλόμενον. Ἦδη ἀνεσυνετέθησαν ἱκαναὶ τοιχογραφίαι τοῦ Μουσείου Ἡρακλείου μὲ τὸ νέον τοῦτο σύστημα, μετὰ προηγουμένην ἐνδελεχῆ καὶ προσεκτικὴν μελέτην τῶν τεμαχίων τῶν⁴.

Ἡ ἐπ' ἐσχάτων γενομένη ἐργασία ἀνασυνθέσεως μιᾶς τῶν μᾶλλον σημαντικῶν ὅσον καὶ γνωστῶν μινωικῶν τοιχογραφιῶν, τῆς γνωστῆς ὑπὸ τὸ ὄνομα «Camp - Stool Fresco» ἢ «τῆς Ἰερᾶς Κοινωνίας», εἰς τεμάχια μέχρι σήμερον ἀποκειμένης εἰς τὸ Μουσεῖον Ἡρακλείου, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ Ἐβανς συντεθείσης εἰς δημοσιευθέντα ἐγχρωμον πίνακα τῆς συνεργασίας τοῦ γνωστοῦ γαλλοελβετοῦ ζωγράφου Gilliéron, Fils, ὅστις καὶ παρεσκεύασεν ὀλοκληρωμένον ἀντίγραφον ταύτης, μοὶ δίδει τὴν εὐκαιρίαν νὰ προσθέσω δεύτερον χαρακτηριστικὸν παράδειγμα ἐπὶ τῆς μεθόδου τῆς ἀνασυνθέσεως τῶν τοιχογραφιῶν, ὡς περαιτέρω συμβολὴν εἰς τὴν σπουδὴν τούτων. Ἡ παροῦσα μελέτη παρέχει τὴν θεωρητικὴν βάσιν τῆς γενομένης ἐργασίας ἀνασυνθέσεως καὶ ἀποσκοπεῖ νὰ καταστήσῃ προσιτὸν εἰς τὴν νέαν αὐτοῦ μορφήν εἰς τοὺς μελετητὰς τοῦ κρητομυκηναϊκοῦ κύκλου λίαν σημαντικὸν εἰκονογραφικὸν θέμα, σχετιζόμενον μὲ τὴν ἱερὰν μινωικὴν τελετουργίαν. Φυσικά, δεόν νὰ μὴ λησμονηθῇ ὅτι ἡ προτεινομένη λύσις οὐδὲν ἄλλο εἶναι εἰμὴ ἐργαζομένη ὑπόθεσις, κατὰ τὴν γνώμην τοῦ γράφοντος καλύτερον, πληρέστερον καὶ ἀσφαλέστερον βασισθεῖσα ἢ ἡ ὑπὸ τοῦ Ἐβανς προταθεῖσα, πάντοτε ὁμῶς ὑπόθεσις, ἐξ αὐτῶν τῶν πραγμάτων ἀπλῶς ἐνδεικτικῆ. Θετικὸν κέρδος δεόν νὰ θεωρηθῇ ὅτι αἴρονται ἐκ τοῦ μέσου βασικά σφάλματα, τὰ ὅποια, μὴ ἀσκηθείσης κριτικῆς, παρέμειναν ἀπαρατήρητα καὶ ὠδήγησαν εἰς λανθασμένας γενικὰς παραδοχάς. Εἰς τὴν ἐξεύρεσιν τῆς πιθανωτέρας λύσεως σημαντικῶς συνέβαλον ἀπὸ τεχνικῆς πλευρᾶς ὁ παρὰ τῆ ἐν Ἀθήναις Ἰταλικῆ Ἀρχαιολ. Σχολῆ ἐργαζόμενος τεχνικὸς Ἀλῆ Καραβέλλα καὶ ὁ ἔκτακτος μουσειακὸς τεχνίτης

⁴) Οὕτω ἀνεσυνετέθησαν αἱ τοιχογραφίαι τοῦ «βωμοῦ τῶν ἀνθέων» καὶ «τῶν κρίνων» ἐξ Ἀμνισοῦ καὶ αἱ τρεῖς τοιχογραφίαι τῆς Βασιλ. Ἐπαύλεως Ἀγ. Τριάδος (τῆς ἐπὶ βωμοῦ καθημένης θεότητος, τῶν αἰλούρων, τῆς ἀνθη δρεπούσης γονατιστῆς κόρης).

Ἄναστάσιος Καροῦσος, ὡς βοηθὸς τοῦ πρώτου, ἀπὸ δὲ ἀπόψεως μελέτης τῆς καλλιτεχνικῆς συνθέσεως ὁ ἀπὸ ἐτῶν εἰς τὸ Μουσεῖον Ἡρακλείου ἐργαζόμενος ἐξόχως δόκιμος ζωγράφος Θωμᾶς Φανουράκης, ἐργασθέντες μὲ ἐξαιρετικὴν ἐπιμέλειαν ὑπὸ τὴν ἐπιστημονικὴν καθοδήγησιν τοῦ ὑποφαινομένου. Ὁ παρατιθέμενος ἔγχρωμος πίναξ ἐπαναλαμβάνει τὴν κατὰ τὰ ἀνωτέρω γενομένην ἀνασύνθεσιν τῆς μινωικῆς τοιχογραφίας εἰς πίνακα, ἐκτιθέμενον νῦν εἰς τὸ Μουσεῖον Ἡρακλείου.

Ὁ λόγος διὰ τὸν ὁποῖον ἐπὶ τόσον χρόνον — σχεδὸν ἐξήκοντα ἔτη ἀπὸ τῆς ἀνακαλύψεως — δὲν εἶχεν ἐπιχειρηθῆ ἢ ἀνασύνθεσις τῆς τοιχογραφίας εἰς πίνακα, ἀκόμη καὶ μετὰ τὴν δημοσίευσιν τοῦ Ἔβανς καὶ τὴν διὰ ταύτης εὐρέως διαδοθεῖσαν φήμην τοῦ εἰκονογραφικοῦ θέματος, εἶναι ἀπλοῦς: τὰ εἰς τὴν διάθεσιν ἡμῶν τεμάχια ἦσαν ἐλάχιστα σχετικῶς μὲ τὴν προφανῆ ἔκτασιν τῆς συνθέσεως καὶ ἡ λύσις Ἔβανς - Gilliéron ἐφαίνεται ἀνεπαρκῆς καὶ κακῶς προσαρμοζομένη εἰς τὸ ὑπάρχον ὑλικόν. Ἐπὶ πλέον μετὰ τὸν Β' Παγκόσμιον πόλεμον τινὰ τῶν τεμαχίων εὐρίσκοντο εἰς κακὴν κατάστασιν, ὑποστάντα ζημίας κατὰ τοὺς βομβαρδισμοὺς τοῦ κτηρίου τοῦ Μουσείου Ἡρακλείου⁵⁾, καὶ ἄλλα τινὰ εἶχον ἐξαφανισθῆ, ἐμπλακέντα μὲ τὸ μέγα πλῆθος τῶν ἄλλων τεμαχίων.

Ἄπαξ ἀπεφασίσθη ἡ ἀνασύνθεσις ἤρχισεν ἐπιμελῆς προπαρασκευαστικὴ ἐργασία: α) ἀποκαταστάσεως τῶν κατὰ τὸν πόλεμον ζημιῶν διὰ τῆς ἐξευρέσεως καὶ συγκολλήσεως τῶν θρυμματισθέντων τεμαχίων, ἔστω καὶ τῶν ἐλαχίστων· β) ἀναζητήσεως τῶν ἐμπλακέντων καὶ προσκαίρως ἐξαφανισθέντων τεμαχίων· γ) ἐξευρέσεως ἄλλων, μὴ ὑπὸ τοῦ Ἔβανς χρησιμοποιηθέντων, διὰ τῆς ἐπιμελοῦς μελέτης τοῦ συνόλου τοῦ ἐν τῷ Μουσείῳ Ἡρακλείου ὑπάρχοντος ὑλικοῦ. Ἡ ἐργασία αὕτη ἀπεδείχθη ἐξαιρετικῶς ἀποδοτικὴ· ἀνευρέθησαν πάντα ἀπολύτως τὰ θρυμματισθέντα τεμάχια καὶ συνεκολλήθησαν, ὡς ἐπίσης πάντα τὰ ἐμπλακέντα· ἀνεκαλύφθησαν πέντε ἐπὶ πλέον τεμάχια προφανῶς ἀνήκοντα εἰς τὴν αὐτὴν σύνθεσιν. Εἰς τὴν ἀνασύνθεσιν ἐχρησιμοποιήθησαν ἐπίσης τεμάχια τινά, τὰ ὁποῖα καίτοι γνωστά, εἰκονιζόμενα ἢ ἀπλῶς μνημονευόμενα ὑπὸ τοῦ Ἔβανς, δὲν εἶχον ὑπ' αὐτοῦ χρησιμοποιηθῆ κατὰ τὴν σύνθεσιν τοῦ πίνακος του. Ἐξ ὅλων τῶν τεμαχίων, μόνον ἓν (τὸ Η), πολὺ μικρόν, τὸ ὁποῖον ὁ Ἔβανς συνεπλήρωσε τολμηρῶς ἄλλ' ἀπλῶς ἐνδεικτικῶς εἰς ἐπὶ βωμοῦ καθημένην θεότητα⁶⁾, δὲν ἐνε-

⁵⁾ Τῶν τεμαχίων τὰ κυριώτερα εἶχον διαφυλαχθῆ ἐντὸς δίσκων εἰς ὑπόγεια διαμερίσματα τοῦ Μουσείου Ἡρακλείου καὶ τὰ λοιπὰ παρέμειναν ἐντὸς τῶν θηκῶν των· τὰ τελευταῖα ὑπέστησαν ζημίας κατὰ τὴν ἐκτίναξιν τῶν ὑελωμάτων τῶν παραθύρων· τὰ πρῶτα διεσαλεύθησαν ὑπὸ τῶν τρωκτικῶν.

⁶⁾ Evans, P. M. IV, 394, εἰκ. 330.

τάξαμεν εἰς τὴν ἀνασύνθεσιν, διότι οὐδεμίαν εὔρομεν ἱκανοποιητικὴν καὶ πείθουσιν λύσιν⁷.

Ἡ ὑπὸ τοῦ Ἐβανς διὰ τῆς ἀνασυνθέσεώς του εἰς πίνακα προταθεῖσα λύσις ὑπ' οὐδενὸς μέχρι σήμερον μελετητοῦ ἠμφεσβητήθη, γενομένου κατ' ἀρχὴν παραδεκτοῦ ὅτι ἡ σύνθεσις παρίστανε θρησκευτικὴν τελετουργίαν μεταδόσεως τῆς ἱερᾶς κύλικος ὑπὸ ἱερειῶν καὶ ἱερέων, περιβεβλημένων εἰδικὴν ἱερὰν στολὴν καὶ κατέναντι ἐπὶ ἀναδιπλουμένων σκιμπόδων καθημένων. Ὁ σοφὸς ἀνασκαφεὺς τῆς Κνωσοῦ, ὀρμώμενος ἐκ τῆς θέσεως εἰς ἣν ἀνευρέθησαν τὰ τεμάχια, ἐνετόπισε τὴν

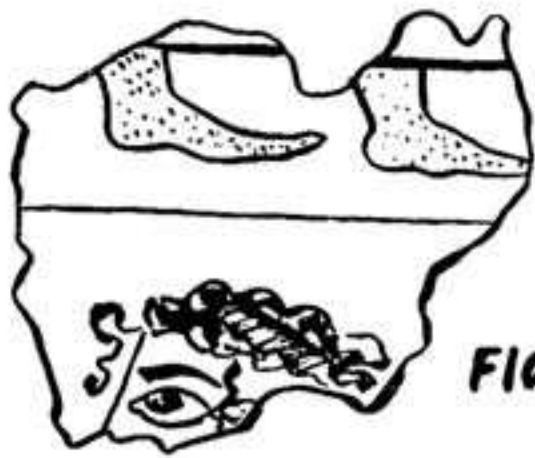

FIG. 318

Εἰκ. 2. — Τὸ τεμάχιο τῆς εἰκό-
νος 318 παρὰ Evans PM IV.

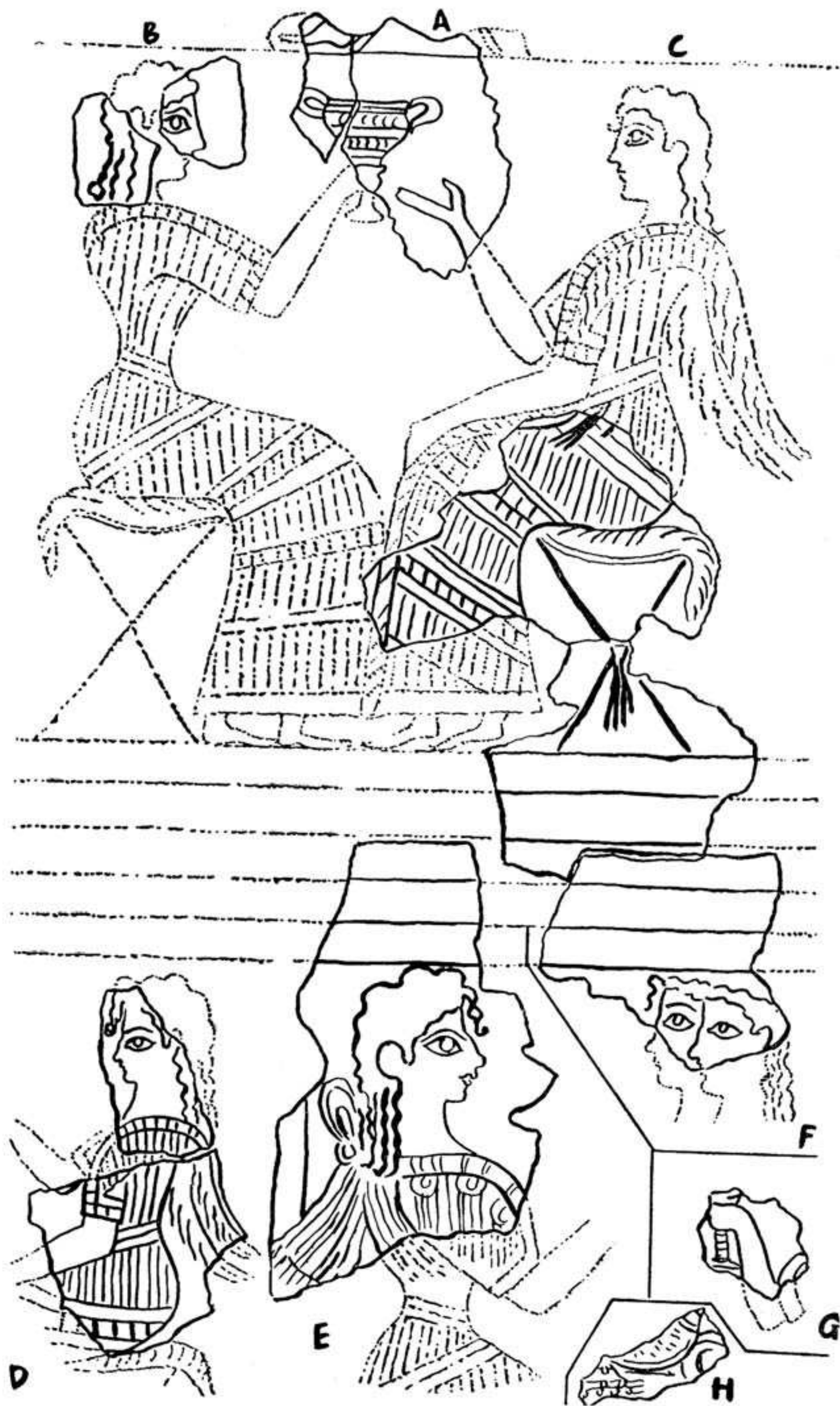
τοιχογραφίαν ταύτην μὲ τὸ ἐξόχως σημαντικὸν τελετουργικὸν θέμα εἰς τὴν εἰς τὸν πρῶτον ὄροφον, τὸ Piano Nobile, τῆς δυτικῆς πτέρυγος τοῦ Ἀνακτόρου κειμένην μεγάλην Αἴθουσαν Ἱεροῦ (Sanctuary Hall), ἔχουσιν ἕξ ὑψηλοὺς κίονας καὶ πρόσβασιν λαμπρῶς διακεκοσμημένην δι' ἀναγλύφων ροδάκων κατὰ τὴν ΒΔ αὐτῆς γωνίαν. Ὁμολόγησεν ὅμως ὅτι θὰ ἦτο δύσκολον νὰ προσδιορισθῇ ἀκριβέστερον ἡ ἀρχικὴ θέσις αὐτῆς ἐντὸς τῆς αἰθούσης⁸. Τὰ συμπεράσματά του ἐπὶ τοῦ θέματος, τῆς διατάξεως τῶν μορφῶν, τοῦ χαρακτήρος των καὶ τοῦ θέματος τῆς τελετουργίας διετύπωσεν ἐν πλάτει· τοῦ ἐδόθη μάλιστα ἡ εὐκαιρία νὰ ἐπεκταθῇ εὐρύτερον εἰς τὸ κεφάλαιον τῆς ἐκ τῆς Ἀνατολῆς προελεύσεως τῆς μακρᾶς ἱερατικῆς ἀνδρικήσ στολῆς, τὴν χρῆσιν τῆς ὁποίας εἰς τὸν κρητομυκηναϊκὸν κύκλον εἰκονογράφησε μὲ χαρακτηριστικὰ παραδείγματα, ἐρμηνεύσας καὶ τὰ συνοδεύοντα ἐμβλήματα καὶ σύμβολα⁹.

Κατὰ τὴν ἀνασύνθεσιν τοῦ εἰκονογραφικοῦ θέματος διὰ τῶν ὀλίγων χρησιμοποιηθέντων τεμαχίων ὁ Ἐβανς ὑπέπεσεν εἰς ἓν βασικὸν σφάλμα, τὸ ὁποῖον εἶχε σοβαρὰς συνεπείας: ἐξέλαβεν ὡς μεσαίαν διαχωριστικὴν ταινίαν τὴν τρίχρωμον ζώνην ἐκ μελαίνης, λευκῆς καὶ ἐρυ-

⁷) Ἡ ἰχνογράφησις τῶν τεμαχίων, ὡς ἐγένετο ὑπὸ τοῦ Gilliéron, δὲν εἶνα, ὀρθή. Παρέχεται μᾶλλον ἢ ἐντύπωσις χειρίδος περικορμίου καὶ ἐξαριτήματος συναπτομένου, ἴσως τοῦ τύπου τῶν ἱερῶν ἀμμάτων.

⁸) Evans, αὐτόθι σ. 381. Ἀπὸ τὴν θέσιν εἰς τὴν ὁποίαν εὐρέθησαν τὰ τεμάχια θὰ ἐξηγέ τις τὸ συμπέρασμα ὅτι ἐκόσμουσαν τὸν δυτικὸν τοῖχον τῆς αἰθούσης τοῦ Ἱεροῦ. Ὁμως τὸ ὑπὸ τοῦ Ἐβανς ἀναπαρασταθὲν τρίλοβον παράθυρον δυσκόλως θὰ ἠδύνατο νὰ ἐνσρμονισθῇ μὲ διάζωμα, σημαντικοῦ μάλιστα πλάτους, κατὰ τὴν ἐκδοχὴν τοῦ σοφοῦ ἐρευνητοῦ.

⁹) Evans αὐτόθι, 397 - 421.

Είχ. 2. — Διάγραμμα τής συνθέσεως τοῦ Camp - Stool Fresco κατὰ Evans.

θραῖς ταινίας, παραστήσας μάλιστα εἰς τὸν πίνακα¹⁰ ὡς συναπτόμενα τὰ ἄνω καὶ κάτω περιλαμβάνοντα ταύτην τεμάχια· προφανῶς τὸ λάθος διεπράχθη διότι δὲν ἐξητάσθησαν λεπτομερῶς αὐτὰ ταῦτα τὰ ὑπὸ σύνθεσιν πρωτότυπα τεμάχια, τῆς ἐργασίας γενομένης δι' ἀντιγράφων. Στοιχειώδης πράγματι παρατήρησις ἀποδεικνύει ὅτι τὰ εἰς τὴν τριχρωμον ταινίαν ἀπολήγοντα τεμάχια εἶναι ἀκραῖα τῆς ἀνωτέρας καὶ τῆς κατωτέρας ζώνης· ἡ ἀπόληξις εἶναι ἀπολύτως εὐθεῖα καὶ κανονική, ἔχουσα μάλιστα καὶ τὴν χαρακτηριστικὴν πάχυνσιν καὶ ἑλαφρὰν κάμψιν, τὴν ὁποίαν συναντῶμεν σχεδὸν κατὰ κανόνα εἰς τὰς ἀπολήξεις τῆς τοιχογραφικῆς ζώνης, τόσον τὰς ἄνω καὶ κάτω ὅσον καὶ τὰς πλευρικές. Ἐπαξ ὅμως τοποθετηθῶν τὰ τεμάχια ταῦτα πρὸς τὰ ἄκρα ἀνατρέπεται ἡ ἐκδοχὴ περὶ τετραπλῆς ζώνης — διπλῆς ἄνω καὶ διπλῆς κάτω ἑκατέρωθεν τῆς τριχρώμου ταινίας —, ἣτις ἐξηνάγκαζε νὰ γίνῃ ἀποδεκτὸν ὡς ἐλάχιστον ὕψος τοῦ μὲ μικρογραφικὰς μορφὰς διαζώματος τὸ 1,46 μ.¹¹ Τοιοῦτον πλάτος θὰ ἦτο ἐντελῶς ἄηθες καὶ ἀπαραδειγμάτιστον, θὰ ἐγέννα δὲ πρόσθετα προβλήματα ὡς πρὸς τὴν πλήρωσιν τεσσάρων ζωνῶν μὲ μορφὰς σχεδὸν σταθερῶς ἐπαναλαμβανούσας τὸ αὐτὸ θέμα καὶ τὴν ἀκριβεσιέραν τοποθέτησιν τοῦ διαζώματος ἐπὶ τῶν τοίχων τῆς αἰθούσης¹².

Ὁ Ἔβανς ἀνεγνώρισεν ὅτι μεταξὺ τῶν παρισταμένων μορφῶν, αἵτινες κατὰ τὸ πλεῖστον ἦσαν ἀποδεδειγμένως καθήμεναι, ὑπῆρχον καὶ τινες ὄρθιαι (ἐκ τῶν 12 προσώπων εἰς τὰ ὁποῖα θὰ ἠδύναντο νὰ ἀναχθῶν τὰ σωζόμενα τεμάχια, τὰ 9 θὰ ἔδει νὰ παρίσταντο καθήμενα, τὰ δὲ λοιπὰ ὄρθια). Κατὰ τὴν ἀνασύνθεσιν ὅμως ἀφῆκεν εἰς τὸ περιθώριον τὰς ὄρθιας μορφὰς καὶ δὲν ἐζήτησε νὰ διασαφήσῃ τὸν ρόλον τούτων εἰς τὸ σύνολον τῆς παριστωμένης τελετουργίας. Ἀποδεικνύεται νῦν ὅτι οὔτε ὁ ἀριθμὸς τῶν καθημένων μορφῶν βάσει τῶν διασωθέντων τεμαχίων οὔτε τῶν ὄρθιων καθωρίσθη μὲ ποιάν τινα ἀσφάλειαν. Πράγματι ἡ μόνη ἔνδειξις ὅτι δύο μορφαὶ ἐκάθηντο κατέναντι ἀλλήλων ἦτο τὸ ἀσήμαντον τεμάχιον κυανοῦ χρώματος, ἄνευ ραβδώσεων ἢ ἄλλης τινος διακοσμῆσεως, τὸ ὁποῖον ἐκτείνεται ἔξω καὶ ἐν συνεχείᾳ τῆς λευκῆς προσθίας ταινίας τῆς καθημένης μείζονος ἀν-

¹⁰) Evans, αὐτόθι, πίν. XXXI.

¹¹) Τὸ ὕψος τοῦτο εἶναι τελείως ἄηθες διὰ διαζώματα μικρογραφικῶν μορφῶν. Τὰ διαζώματα τοῦ «ἱεροῦ ἄλσους» καὶ τῆς «ἐορτῆς εἰς τὸ ἀνάκτορον» ἐκ Κνωσοῦ, ἔχουν πλάτος μόλις 0,52, τῆς ἐξ Ἀγίας Τριάδος σαρκοφάγου 0,22, τῶν δύο πομπικῶν ἐκ τοῦ αὐτοῦ χώρου σκηνῶν 0,75 καὶ 0,62.

¹²) Βλ. σημ. 8. Ἄν τὸ παράθυρον ἦτο μικροτέρου πλάτους καὶ δίλοβον, διάζωμα πλάτους 0,73, δηλαδὴ τοῦ ἡμίσεος τοῦ ὑπὸ τοῦ Ἔβανς προσδιορισθέντος, θὰ ἦτο δυνατόν νὰ διεκόσμηται τὰ ἑκατέρωθεν τμήματα τοῦ δυτ. τοίχου.

δρικῆς μορφῆς τοῦ τεμαχίου C· τοῦτο ὅμως θὰ ἠδύνατο νὰ ἐρμηνευθῆ καὶ ὡς μέρος ἴσταμένης πρὸ τῆς καθημένης μορφῆς, ἀλλὰ καὶ ὡς τμημα κυανῆς ταινίας τοῦ φορέματος, βαινούσης κατακορύφως¹⁸. Ἡ ἔνδειξις ἐπομένως ἐφ' ἧς ἐβασίσθη ὀλόκληρος ἡ κατ' ἀντιθετικὰ καθήμενα ζεύγη ἀνασύνθεσις εἶναι λίαν ἀσθενὴς καὶ σχεδὸν ἀμελητέα. Σημαντικὴν δὲ ἀντένδειξιν ἀποτελεῖ ἡ ἐπὶ ἄλλων τεμαχίων ἐμφάνισις ὀρθίων μορφῶν, μεμονωμένων ἢ κατὰ ζεύγη, αἵτινες θὰ ἔδει νὰ εὐρίσκοντο εἰς ἄμεσον σχέσιν πρὸς τὰς καθημένας μορφάς. Τὴν τελευταίαν ταύτην σχέσιν θὰ ἠδύνατο νὰ καθορίσουν μόνον ἡ συγκριτικὴ μελέτη μὲ τὸν λοιπὸν συγγενῆ παραστατικὸν κύκλον καὶ ὁ ἐλεύθερος συνδυασμὸς τῶν λοιπῶν ὑπαρχόντων καὶ τὴν τελετουργικὴν προᾶξιν ἐνδεικνυόντων τεμαχίων. Ὡς συνεπληρώθη τὸ θέμα ὑπὸ τοῦ "Εβανς στερεῖται πάσης ἀναλογικῆς βάσεως, ἀφοῦ οὐδεμία παράστασις ὑπάρχει εἰς ὀλόκληρον τὸν παραστατικὸν κρητομυκηναϊκὸν κύκλον ἐμφανίζουσα ποιάν τινα ἀναλογίαν· καὶ ὅμως ὁ κύκλος οὗτος, λαμβανομένης ὑπ' ὄψει τῆς πλουσίας θεματογραφίας τῶν σφραγιδολίθων καὶ σφραγισμάτων, χρυσῶν ἢ ἐπιχρῦσων δακτυλίων καὶ ἀναγλύφων ἢ ἐκτύπων ἀγγείων ἐκ στεατίτου ἢ πολυτίμου μετάλλου, πᾶν ἄλλο εἶναι ἢ περιορισμένος. Καὶ δὲν εἶναι μόνον ἡ ἔλλειψις πάσης στενῆς ἢ εὐρείας ἀναλογίας ἡ ὁποία μειώνει τὴν ἀξίαν τῆς προταθείσης ὑπὸ τοῦ "Εβανς λύσεως· κυρίως ἐναντίον ταύτης στρέφεται τὸ δυσχερὲς τῆς ἐρμηνείας: δύο ἐν ἰσοτιμίᾳ ἔναντι ἀλλήλων μορφαὶ θὰ μετέδιδον καθήμεναι τὴν ἱερὰν κύλικα, στατικῶς πολλάκις ἐπαναλαμβανόμεναι· πόθεν ταύτην λαβοῦσαι καὶ διατὶ πάντοτε καθήμεναι; καὶ εἰς ποῖα τότε σημεῖα θὰ παρενετίθεντο αἱ ὀρθιαὶ μορφαὶ καὶ εἰς ποῖαν σχέσιν μὲ τὰς καθημένας καὶ τὴν ράχιν πρὸς αὐτὰς στρεφούσας; Προβληματικὴ δὲ εἰς τὴν τοιαύτην λύσιν θὰ ἦτο ἡ αἰσθητικὴ ἰσορροπία τοῦ συνόλου· τοῦτο εἶναι ἄμεσως ἄπτὸν καὶ εἰς τὸ μικρὸν ἀναπαρασταθὲν τεμάχιον, θὰ ἐφαίνετο δὲ καταδήλως ἡ ἀδυναμία, ἃν ἐδίδετο ἀναπαράστασις εὐρυτέρας ζώνης.

Εὐθύς ἐξ ἀρχῆς προβάλλει τὸ ἐρώτημα, ἃν εἰς τὰς δύο βεβαιουμένας ἐπαλλήλους ζώνας θὰ ἦτο δυνατόν νὰ παραταχθοῦν καθ' οἷονδῆποτε τρόπον καὶ σειρὰν μορφαὶ ἄλλαι ὀρθιαὶ, ἄλλαι καθήμεναι ἐμφανῶς ἀνίσου μεγέθους. Ἡ μορφὴ τῆς ἱερείας, ἡ γνωστὴ μὲ τὸ ὄνομα Παρισινή, εἶναι εἰς μείζονα κλίμακα ἢ αἱ ἄλλαι καθήμεναι μορφαί, τῶν ὁποίων μάλιστα μία ἐχαρακτηρίσθη ὡς παιδική· μικροτέρας ἔτι κλίμακος εἶναι αἱ πλεῖσται τῶν ὀρθίων, τῶν ὁποίων διακρίνομεν δύο

¹⁸⁾ Ἐκδοχὴ περὶ μεταβολῆς τοῦ βάθους ἀπὸ κιτρίνου εἰς κυανοῦν δέον μάλλον νὰ ἀποκλεισθῆ διότι μιὰ τοιαύτη μεταβολὴ θὰ ἐπέφερε διάσπασιν ἢ τουλάχιστον διατάραξιν τῆς ὁμάδος.

ζεύγη, κατὰ συνήθειαν ἐπικρατήσασαν μάλιστα εἰς τὴν παράστασιν πομπῶν, ἐπιπροσθούσης τῆς μιᾶς μορφῆς τὴν ἑτέραν. Θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ ὑποτεθῆ ὅτι αἱ μικρότεροι θὰ κατελάμβανον τὴν ἑτέραν τῶν ζωνῶν ἢ τοῦλάχιστον ὠρισμένον μῆκος τούτων. Ἡ μελέτη ὅμως τοῦ παραστατικοῦ μινωικοῦ κύκλου ἀποδεικνύει ὅτι κάλλιστα θὰ ἠδύναντο νὰ συντεθοῦν διαφόρου κλίμακος μορφαί, χωρὶς μάλιστα αἱ μεγαλύτεραι νὰ ὑποσημαίνουν πάντοτε τὴν σπουδαιότητα τοῦ παρισταμένου προσώπου¹⁴. Ὑπάρχουν περιπτώσεις καθ' ἃς ἡ λατρευομένη θεὰ ἐμφανίζεται πολὺ μικροτέρα τῶν λατρευόντων προσώπων¹⁵. Εἰς πλείστας δὲ ὄσας περιπτώσεις φαίνεται ὅτι ἔχει ἰσχύν, ὄχι ὅμως ὡς κανὼν ἀπαράβατος, ἡ ἀρχὴ τῆς ἰσοκεφαλίας: ὀρθιαὶ μορφαὶ ἔχουν τὸ αὐτὸ σχεδὸν ὕψος μὲ τὰς παρ' αὐτὰς καθημένας ἢ ἀνακεκλιμένας¹⁶. Ὡστε οὐδὲν κώλυμα προκύπτει ἐκ τῆς διαφορετικῆς κλίμακος διὰ τὴν εἰς σειρὰν ἀνασύνθεσίν των.

Αἱ συνολικῶς παριστάμεναι μορφαὶ εἰς τὰ διασωθέντα τεμάχια δὲν καθωρίσθησαν ὀρθῶς ὑπὸ τοῦ Ἑβανς. Οὗτος δὲν ἔλαβεν ὑπ' ὄψει τὸ τεμάχιον τὸ ἀνήκον εἰς μορφὴν ἐντελῶς ἀνάλογον τῆς Παρισινῆς τὸ ὁποῖον ἐπαυξάνει τὸ σύνολον κατὰ μίαν μονάδα. Οὐδὲ διέκρινεν ὅτι ἐπὶ τοῦ ἐνὸς τῶν τεμαχίων (τὸ τῆς εἰκ. 318 παρὰ Ἑβανς), τῶν εἰκονιζόντων πιθανῶς ὀρθίας μορφάς, ὑπάρχει ἐπιπρόσθησις δύο κεφαλῶν, αὐξανομένου οὕτω τοῦ συνόλου κατὰ μίαν εἰσέτι μονάδα. Συγκαταριθμεῖ ὅμως ὡς κεχωρισμένην μορφὴν τὴν ἐπὶ τοῦ τεμαχίου ἐφ' οὗ πόδες πρὸς ἀριστερὰ ἐστραμμένης ἀνδρικῆς μορφῆς μὲ ποδῆρες ἔνδυμα, καταλήγοντος κάτω εἰς τὴν τρίχρωμον ταινίαν, τεμαχίου ὅμως πραγματικῶς ἀνήκοντος καὶ ἤδη συγκολληθέντος μὲ τὸ τεμάχιον C ἐφ' οὗ ἡ ἐπὶ σκίμποδος καθημένη ἐπ' ἀριστερὰ ἀνδρικὴ μορφή. Ὡς ἐπίσης ὑπολογίζει ὡς ἐπὶ πλέον μορφὴν ἐκείνην, εἰς ἣν ἀνήκει ἡ χεὶρ μὲ τὸ

¹⁴) Πβλ. εἰς τὸν χρυσοῦν ἐκ Θηβῶν δακτύλιον, Nilsson, *Minoan and Mycenaean Religion*, σ. 179, εἰκ. 83 τὸν ἐξ ἠλέκτρου δακτύλιον τῶν Μυκηνηῶν, αὐτ. 351 εἰκ. 161, εἰς τὰ σφραγίσματα ἐξ Ἀγίας Τριάδος, αὐτ. 346 εἰκ. 157, Ζάκρου 283 εἰκ. 142 καὶ Κνωσοῦ 353 εἰκ. 162. Εἰς τὴν σαρκοφάγον τῆς Ἀγίας Τριάδος ἡ κεφαλὴ τοῦ προσφέροντος τὸ πλοιάριον ἱερέως εἶναι αἰσθητῶς μεγαλύτερα τῆς τοῦ δεχομένου τοῦτο νεκροῦ.

¹⁵) Πβλ. πλὴν τῶν ὡς ἀνωτέρω ἐκ Ζάκρου καὶ Κνωσοῦ σφραγισμάτων τὰς θεότητας τῶν χρυσοῦν δακτυλίων ἐκ Κνωσοῦ, Nilsson, 256 εἰκ. 123, καὶ Ἴσοπάτων, αὐτόθι 279 εἰκ. 139.

¹⁶) Πβλ. τὰ ἐξ Ἀγίας Τριάδος σφραγίσματα παρὰ Ἑβανς, P. M. IV, 512, εἰκ. 456 a, b. Βλέπε καὶ τὴν παράστασιν χαλκηδονίου αὐτόθι, 500, εἰκ. 442, τὴν ἐπὶ σφραγιδολίθου τοῦ Βαφειοῦ, αὐτ. 573, εἰκ. 551, τὴν ἐπὶ σφραγίσματος τῆς Κνωσοῦ, αὐτ. 564, εἰκ. 531, ὅπου ἡ ἰσοκεφαλία ἀνθρώπων καὶ παρατιθεμένων ζώων.

χρυσοῦν κύπελλον ἐπὶ τοῦ μικροῦ τεμαχίου G, ἡ ὁποία ὁμως χεῖρ κάλιστα θὰ ἠδύνατο νὰ ἀνήκη εἰς τὴν μίαν τοῦ ζεύγους ἐπὶ τοῦ τεμαχίου F ἢ τὴν ἀνδρικήν καθημένην μορφήν ἐπὶ κυανοῦ βάθους τοῦ τεμαχίου A. Οὕτω ὁ συνολικὸς ἀριθμὸς τῶν μορφῶν αἴτινες θὰ ἠδύναντο νὰ συγκροτηθοῦν διὰ τῶν σωζομένων τεμαχίων παραμένει 12, ἀλλὰ διὰ τῶν αὐτῶν τεμαχίων θὰ ἦτο δυνατόν νὰ συμπληρωθοῦν, ὅχι ὁμως καὶ ἀναγκαίως, δύο ἢ καὶ τρεῖς ἐπὶ πλέον μορφαί.

Ἐκ τῆς καταστάσεως τῶν τεμαχίων μόνον ὡς πιθανὸν συμπέρασμα δύναται νὰ ἐξαχθῇ ποῖαι μορφαί ἦσαν ὀρθαὶ καὶ ποῖαι καθήμεναι. Ἀσφαλῶς καθήμεναι εἶναι μόνον τρεῖς: ἡ ἀνδρική τοῦ τεμαχίου C, ἡ παιδική τοῦ τεμαχίου D καὶ ἡ ἀνδρική, μόνον κατὰ τὸ κατώτατον μέρος διασωζομένη, τοῦ τεμαχίου A, ἅπασαι ἐστραμμέναι πρὸς ἀριστερά. Ἀντιθέτως ἀποκλείεται νὰ ἐκάθητο αἱ ἐπιπροσθεῖσαι ἀλλήλας μορφαί ζευγῶν ἀνδρῶν τῶν τεμαχίων F καὶ τῆς εἰκόνοσ 318, διότι τοιαῦτα καθήμενα ζεύγη δὲν ὑπάρχουν εἰς ὀλόκληρον τὸν κρητομυκηναϊκὸν παραστατικὸν κύκλον. Βεβαιότης ἂν ἐκάθητο ἢ ἴστατο δὲν ὑπάρχει οὔτε διὰ τὴν μορφήν τῆς ἱερείας μὲ τὸν ἱερὸν κόμβον, τῆς γνωστῆς ὡς Παρισινῆς. Πιθανὸν ὁμως ἐμφανίζεται ὅτι αὕτη, ὡς κυρία ἱερατικὴ μορφή, ἐκάθητο καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην θὰ ἐκάθητο προφανῶς καὶ ἡ ἀντίστοιχος, ἀλλὰ πρὸς ἀντίθετον κατεύθυνσιν ἐστραμμένη ἱερεία μὲ ἱερὸν κόμβον, τῆς ὁποίας τὸ μικρὸν διασωθὲν τεμάχιον ἀτυχῶς οὔτε ἀπεικονίσθη οὔτε ἠρμηνεύθη ὑπὸ τοῦ Ἐβανς. Ἄλλως αἱ μορφαὶ αὗται ὡς οὔσαι εἰς μεγαλυτέραν αἰσθητικῶς κλίμακα, θὰ ἦτο ἀδύνατον, ἂν ἦσαν ὀρθαὶ, νὰ συμπαρετάσσοντο μὲ τὰς ἄλλας ὀρθάς.

Ἡ καθημένη νεαρά, πιθανῶς παιδική, μορφή τοῦ τεμαχίου D, μὲ τὸ περίεργον, εἰς κρεμάμενα ὀπισθεν πτερύγια καταλήγον, ἱερατικὸν φόρεμα, ἀνέτεινεν ἡμικεκαμμένην τὴν δεξιάν, ἵνα λάβῃ τι ἢ ἐκράτει τοῦτο ἤδη λαβοῦσα. Τὸ πρῶτον θὰ ἐβεβαιούτο ἂν συνεσχετίζετο τὸ τεμάχιον A εἰς ὃ ἡ ἀνατεινομένη χεῖρ ἄρρενος τείνει νὰ λάβῃ τὴν προσφερομένην ἀργυρᾶν ὑπίποδα κύλικα. Ἐκ τῆς σχετικῆς θέσεως τῆς τὴν κύλικα κρατούσης χειρὸς καὶ τῆς ἀνατεινομένης ἐξάγεται ὅτι ἡ πρώτη μορφή θὰ ἔδει νὰ ἦτο ὀρθία, ἡ δευτέρα καθημένη· ἂν ἐκάθητο καὶ ἡ πρώτη, ὡς ὑπέθεσεν ὁ Ἐβανς, ἡ κρατοῦσα τὸ προσφερόμενον ἀγγεῖον θὰ παρίστατο εἰς ἀφύσικον κατὰ τὸν καρπὸν κάμψιν καὶ θὰ ἔδει νὰ γίνῃ ἀποδεκτὸν ὅτι ὁ προσφέρων ἐπίτηδες ὑψωσε τὴν κύλικα προτοῦ ἐγχειρίσει ταύτην. Ὡς ἐσημείωσα ἤδη ἀνωτέρω, τοιαύτη μετάδοσις ἀγγείου μεταξὺ δύο καθημένων μορφῶν οὐδαμοῦ ἐμφανίζεται εἰς ὀλόκληρον τὸν παραστατικὸν κύκλον. Βεβαίως τὸ τεμάχιον A θὰ ἠδύνατο ἐπίσης καλῶς νὰ συσχετισθῇ μὲ τὴν καθημένην ἀνδρικήν μορ-

φήν τοῦ τεμαχίου C, ὡς ἐγένετο ὑπὸ τοῦ Ἔβανς, ἢ ἀκόμη μὲ ἄλλας παρομοίας ἐπ' ἀριστερὰ καθημένας ἀνδρικός μορφάς, τῶν ὁποίων δὲν διεσώθησαν τεμάχια. Ὁ συσχετισμὸς ὅμως οὗτος δύναται νὰ γίνῃ μόνον κατὰ τὴν τελικὴν ἀνασύνθεσιν τοῦ παραστατικοῦ θέματος. Τὴν φυσικὴν παρὰ τὸ σῶμα κάμψιν χειρὸς κρατούσης κύπελλον ἵνα τὸ προσφέρῃ ἢ ἵνα δεχθῇ ἐντὸς τούτου προσφορὰν ὑγροῦ ἢ ἀκόμη χειρὸς ἤδη λαβούσης τὸ παρ' ἄλλης μορφῆς προσφερθὲν ἀγγεῖον δεικνύει τὸ τεμάχιον G, ὅπου ἡ χεὶρ κεκαμμένη πρὸ τοῦ στήθους κρατεῖ ὑψίπουν χρυσοῦν κύπελλον. Ἀναλόγως τῆς ἐρμηνείας ἡ μορφή εἰς ἣν ἀνήκει ἡ χεὶρ δύναται νὰ ὀλοκληρωθῇ καθημένη ἢ ὀρθία.

Τὸ τεμάχιον μὲ τοὺς πρὸς ἀριστερὰ κατευθυνομένους πόδας, τμῆμα παρυφῆς ἐσθῆτος καὶ κάτω μέρους τῆς γνωστῆς τριχρώμου ταινίας, τὸ ἀναφερόμενον ὑπὸ τοῦ Ἔβανς εἰς τὴν ὑποσ. 2 τῆς σελ. 384, ἀλλὰ μὴ παρ' αὐτοῦ ἀπεικονιζόμενον, συνεκολλήθη, ὡς εἴπομεν, μὲ τὸ τεμάχιον C καὶ συνεπλήρωσε τὴν μεγαλύτεραν καθημένην ἀνδρικὴν μορφήν. Οὕτω διδασκόμεθα περὶ τῆς θέσεως τῶν ποδῶν καθημένων μορφῶν, ἐν παραβολῇ μὲ τὴν ἑτέραν καθημένην μορφήν ἐπὶ σκίμποδος τοῦ τεμαχίου A· εἰς ἀμφοτέρας οἱ πόδες δὲν ἐφάπτονται μὲ ὀλόκληρον τὸ πέλμα τοῦ ἐδάφους, ἀλλὰ κλίνουν πρὸς αὐτὸ τοὺς δακτύλους, τῆς πτέρνας παραμενούσης ἐν αἰωρήσει. Εἶναι εὐλόγον νὰ ὑποτεθῇ ὅτι αἱ ὀρθίαι προσερχόμεναι μορφαὶ ἔβαινον ἐπὶ τῆς γραμμῆς τοῦ ἐδάφους δι' ὀλοκλήρου τοῦ πέλματος, ὡς τοῦτο συμβαίνει εἰς τὰς ἐν πομπῇ βαινούσας μορφὰς τῆς γνωστῆς κνωσιακῆς τοιχογραφίας ἢ εἰς τὰς ἀναλόγους τῆς τοιχογραφημένης ἐξ Ἀγ. Τριάδος λάρνακος¹⁷. Κατὰ ταῦτα ἡ μορφή εἰς ἣν ἀνήκον οἱ πόδες τοῦ τεμαχίου τῆς εἰκ. 318 παρὰ Ἔβανς θὰ ἔδει νὰ ἦτο καθημένη ἀνδρική, δὲν θὰ ἀπεκλείετο δὲ εἰς ταύτην ἢ εἰς ἄλλην ἐξ ἐκείνων τῶν ὁποίων σώζονται τεμάχια, μορφῶν πάντοτε ἀνδρικῶν, ἐπὶ δεξιὰ καθημένων καὶ μὲ κίτρινον βάθος, νὰ ἀνήκον τὰ δύο τεμάχια B, παριστῶντα ἀνδρικὴν κεφαλὴν μὲ μακροὺς πλοκάμους.

Κατὰ τὰ ἀνωτέρω ἐκ τῶν διασωζομένων τεμαχίων θὰ ἠδύναντο νὰ ὑπολογισθῇ ὅτι κατ' ἐλάχιστον αἱ μορφαὶ τῆς συνθέσεως θὰ ἀνήρχοντο εἰς ἔνδεκα, ὑπολογιζομένου δὲ ὅτι τὸ κυανοῦν τεμάχιον ἐσθῆτος πρὸ τῆς λευκῆς ζώνης τῆς καθημένης μορφῆς C ἀνήκεν εἰς ἄλλην μορφήν πρὸ αὐτῆς ἴσταμένην—κατὰ τὸν Ἔβανς καθημένην—θὰ συνεποσοῦντο εἰς δώδεκα. Τὸ τελευταῖον ὅμως τοῦτο στοιχεῖον προετιμήσαμεν κατὰ τὴν ἀνασύνθεσιν, νὰ ἐρμηνεύσωμεν ὡς τμῆμα καθέτου κυανῆς προσθίας ζώνης τῆς ἐσθῆτος¹⁸. Ἐκ τῶν μορφῶν τούτων ἀσφαλῶς κα-

¹⁷) Evans, P. M. II, Pl. XXV - XXVII, Paribeni, Mon. Ant. XIX σ. 71 κ.έξ.

¹⁸) Ἦδη ἡ κάθετος λευκὴ γραμμωτὴ ζώνη ὑπεμφαίνει τὴν τοιαύτην διάρ-

θήμεναι εἶναι τρεῖς, πιθανῶς ἄλλαι τρεῖς, ἀσφαλῶς δὲ ὄρθιαι πέντε.

Προκειμένου νῦν νὰ γίνῃ ἡ ἀνασύνθεσις τοῦ θέματος εἰς δύο ζώνας συνεχεῖς καὶ ἐπαλλήλους κατὰ τὰ εἰρημένα διὰ τῶν ὀλίγων διασωθέντων τεμαχίων, κατὰ τρόπον βεβαίως ἀπλῶς ἐνδεικτικόν, ἀλλὰ παρουσιάζοντα λογικὴν καὶ πιθανὴν λύσιν, εἶναι ἀνάγκη νὰ προσφύγωμεν εἰς τὰ ἀνάλογα τοῦ κρητομυκηναϊκοῦ παραστατικοῦ κύκλου καὶ ἀκολούθως νὰ μελετήσωμεν ἐνδελεχῶς τόσον ἀπὸ τεχνικῆς ἀπόψεως ὅσον καὶ ἀπὸ καθαρῶς συνδυαστικῆς τὰς μᾶλλον προσφόρους λύσεις. Εἰς ποῖον κύκλον θὰ ἔδει νὰ ἀνατρέξωμεν ἀναζητοῦντες τὸ συνολικὸν θέμα ἐνδεικνύουν μὲ σχετικὴν ἀσφάλειαν τὰ διασωθέντα τεμάχια: τὸν κύκλον τῶν τελετουργικῶν προσφορῶν σπονδῆς ἢ ἱεροῦ πώματος, τῆ συμμετοχῆ ἱερειῶν καὶ ἱερέων. Ἡ ἰδιαιτέρα κλίσις τῶν μινωιτῶν καὶ κατ' ἀκολουθίαν τῶν μυκηναϊκῶν ἀνθρώπων πρὸς τὸ μικρογραφικὸν συνετέλεσεν εὐτυχῶς εἰς τὸ νὰ διασωθοῦν μέχρις ἡμῶν πολλαὶ μικρογραφικαὶ παραστάσεις, ἰδίως ἐπὶ σφραγίδων καὶ σφραγισμάτων ἐπὶ σφενδονῶν χρυσῶν, ἀργυρῶν ἢ καὶ χαλκῶν δακτυλίων καὶ ἐπὶ ψήφων σφραγιστικῶν, κυρίως τοῦ σχήματος τοῦ πεπιεσμένου κυλίνδρου. Προφανῶς πολλὰ τῶν θεμάτων ἠντλήθησαν ἀπὸ τὸν ἐκτεταμένον κύκλον τῆς διακοσμητικῆς τοιχογραφίας καὶ τοῦτο μᾶς δίδει τὸ δικαίωμα νὰ συσχετίσωμεν μὲ μείζονα ἀσφάλειαν θέματα ἀνήκοντα εἰς τοὺς δύο τούτους κύκλους. Τελετουργικὰ παραστατικὰ θέματα ἀπεδόθησαν καὶ ἐπὶ ἀναγλύφων λιθίνων, μάλιστα ἐκ στεατίτου, ἀγγείων, ὡς ἐπίσης ἐπὶ σκευῶν ἐκ πολυτίμου κυρίως μετάλλου, κατὰ μέγα μέρος τελετουργικῆς χρήσεως. Φυσικά, τὸ περιορισμένον τοῦ χώρου εἰς πάντα ταῦτα, ἰδίως μάλιστα τῶν ἀντικειμένων σφραγιστικῆς χρήσεως, ἔφερεν εἰς τὴν συστολὴν τῶν θεμάτων καὶ τὸν περιορισμὸν τῶν παριστωμένων μορφῶν, οὕτως ὥστε ὁ χαρακτήρ τῶν συνθέσεων νὰ ἀποβαίῃ, οὕτως εἰπεῖν, στενογραφικός. Προφανῶς εἰς τὸν κρητομυκηναϊκὸν κόσμον θὰ ἦτο συχνὴ καὶ ἡ ἀπεικόνισις εἰς πλαστικὰ συμπλέγματα τῶν τελετουργικῶν σκηνῶν προσφορῶν, τούτων ὅμως ἐλάχιστα παραδείγματα διεσώθησαν καὶ κατὰ τὸ πλεῖστον διεσπαρμένα. Ἰδιαιτέρως πολῦτιμα διὰ τὴν ἀνασύνθεσιν τῆς προκειμένης παραστάσεως θὰ ἦσαν τὰ παραδείγματα, ἔστω καὶ ἀποσπασματικά, ἐξ αὐτοῦ τοῦ τοιχογραφικοῦ κύκλου· δυστυχῶς ὅμως ταῦτα εἶναι ὀλίγα καὶ ὄχι στενῶς ἀντιστοιχοῦντα, βοη-

θρῶσιν τῶν ταινιῶν τῆς ἐσθῆτος. Εἰς τὴν προσφάτως ἀποκατασταθεῖσαν τοιχογραφίαν τῆς ἐντὸς κήπου γονατιστῆς μορφῆς ἐξ Ἀγίας Τριάδος ἀπεδόθη ἡ κεντρικὴ δίχρωμος κάθετος ταινία τῆς κάτω ἐσθῆτος, συνδυαζομένη, ὡς φαίνεται, μὲ ὀριζοντίας ἐπερραμέναν ζώναν. Ἀναλόγους καθέτους ταινίας ἐν συνδυασμῷ μὲ ὀριζοντίας βλ. εἰς γυναικείας μορφὰς τῶν ἐξ Ἀγίας Τριάδος σφραγισμάτων, *Annuario*, vol. VIII - IX (1925 - 26) σ. 131, εἰκ. 140, σ. 138, εἰκ. 151.

θοῦν ὅμως εἰς τὴν γενικὴν ἀντίληψιν καὶ εἰς τὴν ἐπεξεργασίαν ὠρισμένων λεπτομερειῶν, ὡς ἐπίσης εἰς τὴν διασάφησιν τῶν χρωματικῶν ἐναλλαγῶν.

Τὸ θέμα τῶν εἰς πομπὴν παρελαυνουσῶν μορφῶν, κρατουσῶν ἀνὰ χεῖρας δῶρα, θύματα, ἢ σπονδὰς, ἵνα προσφέρουν ταῦτα, ἐγένετο προσφιλὲς εἰς τὸν εἰκονογραφικὸν τοιχογραφικὸν κύκλον τῶν τελευταίων ἀνακτορικῶν καὶ πρώτων μετανακτορικῶν χρόνων εἰς τὰ μινωικὰ κέντρα, κατ' ἀκολουθίαν δὲ καὶ εἰς τὰ μυκηναϊκά. Ἡ «τοιχογραφία τῆς πομπῆς»¹⁹, ἐκ τοῦ ἐκ ταύτης ἀποκληθέντος «Διαδρόμου τῆς Πομπῆς» τοῦ Κνωσιακοῦ ἀνακτόρου, εἶναι ἢ μᾶλλον χαρακτηριστικὴ καὶ ἐντυπωτικὴ, εἰκονίζουσα, κατὰ τὸν Ἔβανς, ὄχι ὀλιγωτέρας τῶν 350 μορφῶν, παρερχομένας καθ' ὁμάδας καὶ κινουμένας ἐκ δύο διευθύνσεων πρὸς κεντρικὴν μορφήν, θείαν ἢ ἱερατικὴν· ἡ τελευταία ἀνεγνωρίσθη ἐκ τοῦ πλουσίου φορέματος μὲ τὴν διακόσμητον διὰ διαζώματος ἀντιθετικῶν ἡμιροδάκων παρυφῆν, καὶ ἐκ τοῦ πέπλου ὃν ἔφερε καὶ ὅστις κατήρχετο μέχρι τοῦ ἑδάφους²⁰. Ἡ ὁμάς τῶν δωροφόρων — μεταξὺ τούτων ὁ λίαν γνωστὸς γενόμενος «ρυτοφόρος» — εἶναι ἢ καλύτερον μέχρις ἡμῶν διασωθεῖσα καὶ μᾶλλον χαρακτηριστικὴ. Τὰ ἀγγεῖα τὰ ὁποῖα φέρουν εἶναι, φαίνεται, τελετουργικὰ καὶ προφανῶς ἐν μέρει σπονδικὰ (ρυτόν, σπονδικὴ πρόχους). Ἄλλαι ὁμάδες παρίστων κατὰ τὸν σοφὸν ἐρευνητὴν μουσικοῦς μὲ ποδήρεις ἐνδυμασίας καὶ μορφὰς τοῦ ἱερατείου. Ἡ μορφή πρὸς τὴν ὁποῖαν συνεκεντροῦτο κινουμένη ἢ πομπὴ ἀνεπαρεστάθη ὑπὸ τοῦ Ἔβανς ὡς ὀρθία, ὅμως, ἂν ὁ πέπλος ἀνήκει εἰς ταύτην²¹, δύναται νὰ συμπληρωθῇ καὶ καθημένη, ὑπάρχοντος πρὸς τοῦτο χώρου· εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην τὸ θέμα θὰ ἀπεδεικνύετο συγγενέστερον πρὸς τὸ ἰδικόν μας. Ὁ πέπλος θὰ ἐπεῖχε τότε τὴν θέσιν τοῦ ἱεροῦ κόμβου, τοῦ ὁποίου οἱ κροσσοί, ἀπλῶς, θὰ ἦσαν μακρότεροι, κατερχόμενοι μέχρι τοῦ ἑδάφους²². Ἐπὶ πλεόν κοινὰ στοιχεῖα εἰς τὰς δύο τοιχογραφίας εἶναι ἢ ἀνὰ δύο ἐπιπρόσθησις ὠρισμένων ἐκ τῶν προσερχομένων μορφῶν, ἢ ἐναλλαγὴ τοῦ βάρους ἀπὸ κυανοῦ εἰς

¹⁹) Evans, P. M. II, 704 κ.έξ.

²⁰) Αὐτόθι, σ. 724 καὶ σ. 723 εἰκ. 450, 14.

²¹) Δὲν φαίνεται κατ' ἀρχὴν ἀποκλειστέα ἡ ἐρμηνεία τῆς προσφορᾶς πέπλου ὑπὸ τῆς πρώτης τῶν προσερχομένων μορφῶν. Προσφοραὶ ἐσθήτων καὶ ἀμμάτων εἶναι συχναὶ εἰς τὸν κρητομυκηναϊκὸν κύκλον. Βλ. Demargne, La robe de la déesse Minoenne sur un cachet de Mallia, Mélanges Ch. Picard, 1949, 280 κ.έξ. καὶ Evans P. M. I, 435 εἰκ. 312, 506, εἰκ. 364

²²) Δέον νὰ σημειωθῇ ὅτι ἐξηρημέναις ταινίας, ἴσως ἱερῶν ἀμμάτων, φέρουν αἱ τελετουργικαὶ μορφαὶ τῆς σαρκοφάγου ἐξ Ἀγίας Τριάδος: Nilsson σ. 427 εἰκ. 196). Βλ. καὶ κατωτέρω, σ. 333, περὶ τῆς ἐκ Φυλακωπῆς τοιχογραφίας.

κίτρινον, τῶν δύο χρωμάτων ὅμως διαχωριζομένων ἀπ' ἀλλήλων εἰς τὴν τοιχογραφίαν μας καθέτως, ἢ θηλυστολία—μακρὰ ποδῆρης ἐσθῆς—ἱερατικῶν τινῶν μορφῶν. Περὶ τῆς τελευταίας διὰ μακρῶν ὠμίλησεν ὁ Ἔβανς, προσαγαγὼν πολλὰ παραδείγματα ἐκ τοῦ ἀνατολικοῦ καὶ κρητομυκηναϊκοῦ κύκλου, κατὰ τὴν ἀνάλυσιν τῆς Camp - Stool Fresco²³.

Τὸ μᾶλλον χαρακτηριστικὸν παράδειγμα διὰ τὴν πληρότητά του καὶ τὴν ἐξόχως παραστατικὴν ἔκφρασιν του εἶναι ἀναμφιβόλως ἡ ἐπὶ τῆς περιφῆμου ἐξ Ἀγ. Τριάδος σαρκοφάγου τελετουργικὴ παράστασις²⁴ ἀλλ' ἐκεῖ τὸ θέμα εἶναι ἡ προσφορὰ αἱματηρᾶς καὶ ἀναιμάκτου θυσίας πρὸ ἱεροῦ, ἢ προσφορὰ τῶν χοῶν, καὶ προσφορὰ δώρων ὡς ἐφοδίων εἰς τὸν νεκρὸν, ὅστις ἐξέρχεται τῆς θύρας τοῦ μνημείου του²⁴. Πλὴν τῶν τὰς χοῶς περιεχόντων κάδων καὶ τοῦ τὸ αἷμα δεχομένου σαμνίου, παρίσταται ἄνω τοῦ βωμοῦ χαρακτηριστικὴ σπονδικὴ πρόχους. Καὶ ἐνταῦθα ὑπάρχει ἐπιπρόσθησις ἀνὰ ζεύγη εἰς πομπὴν κινουμένων γυναικῶν καὶ ἡ ἐναλλαγὴ τοῦ βάρθους ἀπὸ κυανοῦ εἰς λευκόν, ἀσχέτως πάντοτε πρὸς τὴν ὀργανικὴν διαίρεσιν τῆς παραστάσεως καὶ καθέτως κατὰ ἔλαφρῶς κυματιστὴν διάρθρωσιν. Καὶ ἀκριβῶς ἀνάλογος κατὰ κυματιστὴν κάθετον ὀροθετικὴν γραμμὴν διαχωρίζεται τὸ βάρθους εἰς τὴν ὑπὸ μελέτην τοιχογραφίαν, ὡς σαφῶς διακρίνεται τοῦτο ὄπισθεν τῆς μορφῆς τῆς Παρισινῆς. Ἀναλόγου φύσεως καὶ ὁμοίας τεχνοτροπίας εἶναι ἡ τοιχογραφικὴ παράστασις πομπῆς, ἐξ Ἀγ. Τριάδος ἐπίσης, ὅπου προεξαρχόντων κιθαρωδοῦ καὶ αὐλητοῦ σπονδοφόροι μορφαὶ γυναικῶν καὶ ἀνδρῶν θηλυστολούντων κινοῦνται πομπικῶς, μεταφέρουσαι εἰς κάδους, διὰ ράβδου κρεμασμένους, τὰς σπονδὰς²⁵. Ἡ ἐναλλαγὴ τοῦ βάρθους μὲ κάθετον διαχωρισμὸν ἀπὸ κυανοῦ εἰς κίτρινον ἀπαντᾷ σχεδὸν ὁμοίᾳ²⁶. Καὶ ἐνταῦθα δὲν παρεστάθη πρόσωπον θεότητος ἢ ἐκπροσώπου ἱερείας, πρὸς τὸ ὁποῖον κατηυθύνετο ἡ πομπή, ἀλλ' οὐδὲ ἱερὸν ἢ βωμός. Εἰς τρίτην ὅμως ἐξ Ἀγ. Τριάδος τοιχογραφίαν πομπὴ γυναικῶν, κομιζουσῶν σπονδὰς καὶ προσφορὰς καὶ κινουμένων ἐντὸς ἱεροῦ, ἀποδιδομένου διὰ κοσμητικῶν δένδρων, καὶ ἐπιστεφομένου διὰ γεισώματος μετὰ σειρᾶς ἱερῶν διπλῶν κεράτων, κα-

²³) Evans, αὐτόθι σ. 397 κ.ἐξ.

²⁴) Paribeni Mon. Ant. XIX σ. 71, Nilsson, αὐτόθι 426 κ.ἐξ.

Τελευταίως νέα ἐρμηνεία τοῦ Fr. M a t z, Götterscheinung und Kultbild im minoischen Kreta, «Abhandl. d. Akademie der Wissensch. zu Berlin» 1958, Nr. 7, 398 κ.ἐξ.

²⁵) Paribeni, αὐτόθι, σ. 70 κ.ἐξ. εἰκ. 21 καὶ 23.

²⁶) Κυματιστὴ ἔλαφρῶς εἶναι καὶ ἐνταῦθα ἡ ὀροθετικὴ γραμμὴ τῆς ἐναλλαγῆς τῶν χρωμάτων τοῦ βάρθους.

τευθύνεται πρὸς γυναικείαν μορφήν, ἣτις προφανῶς ἐδέχετο τὰ προσφερόμενα²⁷. Ἀτυχῶς ἡ λίαν ἐνδιαφέρουσα αὕτη τοιχογραφία ἔχει ὑποσιτῆ ζημίας ἐκ τοῦ πυρός, αἵτινες μετέβαλον τὰ χρώματα καὶ ἐξηφάνισαν μέρος τῆς παραστάσεως. Αἱ τοιχογραφίαι αὗται τῶν πομπῶν μὲ δμάδας δωροφόρων ἢ σπονδοφόρων ἀναμφιβόλως προῆλθον ἐξ ἐπιδράσεως ἀναλόγων σκηνῶν, αἵτινες διεκόσμησαν τοὺς τάφους τιτλούχων τῆς 18ης αἰγυπτιακῆς δυναστείας· ὡς γνωστόν, εἰς τινὰς τούτων ἐμφανίζονται δωροφοροῦντες οἱ Κεφτι - Κοῆτες²⁸. Τοιαῦτα θέματα ἦσαν βεβαίως ὄχι σπάνια εἰς τὴν τοιχογραφικὴν διακόσμησιν τῆς τελευταίας μάλιστα φάσεως τῶν κνωσιακῶν ἀνακτόρων· τοῦτο διαφαίνεται ἀπὸ ἀνευρεθέντα τεμάχια, ὡς ἐκεῖνο μὲ τὴν ἀνυψωμένην χειριδωτὴν χεῖρα ἀνδρικήσ μορφῆς²⁹ ἢ τοῦ προσφέροντος πεποικιλμένον κομψὸν ἄγγεῖον³⁰. Πιστεύω ὅτι καὶ αἱ μορφαὶ ἀνὰ ζεύγη τῆς λεγομένης Τοιχογραφίας τοῦ φορείου (Palanquin Fresco)³¹ ἀνήκουν εἰς ἀνάλογον σύνθεσιν, ὡς ἐλπίζω νὰ ἀποδείξω εἰς προσεχῆ μονογραφίαν, καὶ ὅτι ἐσφαλμένως ἠρμηνεύθησαν ὡς φορεῖς φορείου. Αὗται εἶναι ἀνδρικαὶ θηλυστολοῦσαι καὶ προσέρχονται πρὸς μορφήν καθημένην ἐπὶ ἀναδιπλουμένου σκίμποδος, ὄχι διαφόρου τοῦ τῆς προκειμένης τοιχογραφίας.

Ἐξω τῆς Κρήτης συνεχίσθη ἡ εἰς τοιχογραφικὰ διαζώματα ἀπόδοσις πομπῶν, μάλιστα γυναικῶν· λίαν χαρακτηριστικαὶ εἶναι αἱ πομπαὶ γυναικῶν τῆς Τίρυνθος καὶ τοῦ Καδμείου ἀνακτόρου τῶν Θηβῶν³². Τὰ ἀνὰ χεῖρας κρατούμενα εἶναι πυξίδες, ἄνθη, σπονδικὰ ἄγγεῖα, περίτεχνα σκεύη. Δὲν ὑπάρχει ἔνδειξις ποῦ κατηυθύνοντο αἱ θεωρίαι αὗται τῶν γυναικῶν, τῶν ὁποίων ἡ ἐμφάνισις εἶναι μᾶλλον κοσμικὴ πρὸς τελετουργικὴν θρησκευτικὴν. Ἴσως τὸ ἐκ Μυκηνηῶν τεμάχιον μὲ παράστασιν νέου κρατοῦντος κάλυκα ἄνθους³³ νὰ προέρχεται ἐξ ἀναλόγου διαζώματος. Ἡ ἐπὶ ἀνακλίντρου καθημένη μορφὴ γυναικός, περιβεβλημένης μὲ πολυτελῆ ἐσθῆτα, ἣτις κρατεῖ ἢ μᾶλλον λαμβάνει πτυχωτὸν ὕφασμα ἢ ἴσως ἱερὸν ἄμμα³⁴, ἀποτελεῖ προφανῶς μέρος συν-

²⁷) Ἡ τοιχογραφία παραμένει μέχρι σήμερον ἀδημοσίευτος.

²⁸) Evans, PM II, 736 κ.ἐξ.

²⁹) Evans, PM IV, 386, εἰκ. 320.

³⁰) Evans, PM II, 724 εἰκ. 451.

³¹) Evans, PM II, 771 εἰκ. 502.

³²) Tiryns, II, 73 κ.ἐξ. Nr. 74 - 112 Taf. VIII - X. Καδμείου: Κεραμοπούλλου ἐν ΑΔΙΙΙ (1917) σ. 339 εἰκ. 133, EA 1909, πίν. II, Rodenwaldt, Tiryns II, 93, Evans, PM II 748, εἰκ. 483, H. Reusch, Die zeichnerische Rekonstruktion des Frauenfrisies im böotischen Theben «Abhandl. d. deutschen Akad. d. Wissenschaften zu Berlin» 1955 Nr. I.

³³) Evans, PM II, 750 εἰκ. 484.

θέσεως μὲ θέμα συχνὰ ἐμφανιζόμενον ἐπὶ σφραγιδολίθων καὶ ἀποδίδον τὴν προσφορὰν εἰς τὴν θεότητα ἢ τὴν ἐκπροσωποῦσαν αὐτὴν ἱέρειαν τῆς ἱερᾶς ἐσθῆτος ἢ τοῦ ἱεροῦ ἀμφίου⁸⁴. Ἐὰν ἡ ὑπόθεσις εὐσταθῆ τότε ἡ ἀναλογία πρὸς τὸ ἐνταῦθα ἐμφανιζόμενον θέμα θὰ ᾔτο στενὴ, ἐπὶ τοσοῦτον μᾶλλον καθ' ὅσον εἰς τὸ τελευταῖον δύο τῶν γυναικείων μορφῶν, αἵτινες προφανῶς ἐκάθηντο καὶ ἴσως ἦσαν ἱέρειαι, φέρουν εἰς τὸν ὄμον τὸ ἱερὸν ἄμμα.

Παραστατικὰ θέματα μὲ προσφέροντας ἐν πομπῇ ἀπεδόθησαν ἐπὶ τελετουργικῶν ἀγγείων ἐκ μέλανος στεατίτου· ἐξ ἑνὸς τούτων προέρχεται ἡ λίαν ἐνδιαφέρουσα παράστασις τῶν ἐν πομπῇ προσερχομένων εἰς ἱερὸν κορυφῆς καὶ κρατούντων λοπάδια προσφορᾶς⁸⁵. Ἀπόθεσιν δὲ προσφορᾶς ἐντὸς ἱεροῦ κορυφῆς παριστᾷ τὸ ἐπ' ἐσχάτων ἀνακαλυφθὲν τεμάχιον ἀναγλύφου ἀγγείου, τὸ ὁποῖον συνεκολλήθη πρὸς ἄλλο ἀπὸ ἐτῶν γνωστόν⁸⁷. Φυσικὰ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ γνωρίζωμεν ἂν παρίσταντο καὶ ἄλλα πρόσωπα ἀνὰ ομάδας προσερχόμενα εἰς τὸ ἱερὸν ἐν πομπῇ, ὡς ἐπὶ τοῦ προμνημονευθέντος τεμαχίου.

Τὰ παραστατικὰ θέματα τῶν τοιχογραφικῶν διακοσμήσεων τὰ σχετιζόμενα μὲ ἱερᾶς τελετουργίας ἐπηρέασαν ἰσχυρῶς τὴν μικροτεχνίαν, ἰδίως τῶν σφραγιστικῶν δακτυλίων καὶ σφραγιδολίθων, ὅπου καὶ περαιτέρω ἐπέδωσαν, γενόμενα ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ποικίλα. Παρὰ τὸ γεγονός ὅτι τὸ περιορισμένον τοῦ χώρου καὶ ἡ δυσκολία προσαρμογῆς εἰς τοῦτον θεμάτων μὲ πολλὰς μορφὰς δὲν ἐπέτρεψαν νὰ ἀποδοθῶν εἰς τὴν πληρότητά των τελετουργικαὶ συνθέσεις, δυνάμεθα εἰς τὰ μικροτεχνικὰ ἀντικείμενα, τὰ ὁποῖα διεσώθησαν εἰς μέγαν ἀριθμόν, νὰ ἐπισημάνωμεν ἀνάλογα, τὰ ὁποῖα μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ προχωρήσωμεν εἰς τὴν ἀνασύνθεσιν τῆς ὑπὸ μελέτην τοιχογραφίας.

Ἡ μᾶλλον χαρακτηριστικὴ σύνθεσις ἐμφανίζεται ἐπὶ τοῦ γνωστοῦ ἐκ συμπαγοῦς χρυσοῦ δακτυλίου τῆς Τίρυνθος⁸⁸, ὅπου παρίσταται θεότης καθημένη ἐπὶ θρόνου μὲ ἐρεισίνωτον καὶ διασταυρουμένους πόδας, κρατοῦσα ἀνὰ χειρᾶς ὑψίπουν κωνικὸν ποτήριον· πρὸς ταύτην προσέρχεται σειρὰ ἐκ τεσσάρων δαιμόνων τοῦ τύπου τῆς Ta - urt, οἵτινες φέρουν πρόχους τοῦ γνωστοῦ διὰ σπονδὰς προοριζομένου τύπου

⁸⁴) Evans, PM III, 43, εἰκ. 26, Bosanquet, Phylakopi, σ. 73-75 εἰκ. 61.

⁸⁵) Βλ. ἀνωτέρω σημ. 21.

⁸⁶) Evans, PM II, 752 εἰκ. 486, Nilsson, αὐτ. 183 εἰκ. 87, Zervos, αὐτ. 331, εἰκ. 483.

⁸⁷) Βλ. σημ. 3.

⁸⁸) Evans, PM III, σ. 393, εἰκ. 329, σ. 460 εἰκ. 385, G. Karo, Arch. Anz. 1916, σ. 143 κ.έξ. εἰκ. 5, Nilsson, αὐτ. σ. 147, εἰκ. 55.

προφανῶς προβαίνουν οὔτοι εἰς τελετουργίαν σπονδῆς, κατὰ τρόπον ἀνάλογον ἐκείνου, ὅστις συχνὰ ἐφηρομόζετο εἰς τὸ τελετουργικὸν τῶν κρητικῶν καὶ μυκηναϊκῶν κέντρων. Δέον νὰ σημειωθῇ, ὅτι ὠρισμένα λεπτομέρεια ἐμφανίζουν στενὴν ἀναλογίαν μὲ στοιχεῖα τῆς παραστάσεώς μας: τὸ ὑψίπουν κωνικὸν προφανῶς ἐκ πολυτίμου μετάλλου κύπελλον, τὸ κάθισμα μὲ τοὺς διασταυρουμένους πόδας, τὸ ὅποιον φέρει τὸν αὐτὸν δεσμὸν μὲ κρεμάμενα ταινίδια κατὰ τὸ σημεῖον διασταυρώσεως, τὸ ἱερὸν ἄμμα ὀπισθεν τῆς θεότητος (ἐφ' οὗ εἰς τὸν χρυσοῦν δακτύλιον παρεστάθη καθήμενον πιτηνόν), τὸ μὲ κάθετον ταινίαν φόρεμα τῆς θεότητος. Ἰδιαιτέρως σημαντικὴ εἶναι ἡ λεπτομέρεια τοῦ μὲ ταινίας δεσμοῦ τοῦ σκίμποδος, ἐφ' ἧς καὶ ἄλλοτε ἐπέστησα τὴν προσοχήν, ὁμιλῶν περὶ τῶν μινωικῶν θρόνων³⁹. Διὰ ταύτης αἴρεται ἐκ τοῦ μέσου ἡ ὑπὸ τοῦ Ἔβανς δοθεῖσα ἐρμηνεία ταινιῶν τοῦ σκίμποδος καὶ τῆς ὀσφύος μιᾶς τῶν μορφῶν τοῦ Camp · Stool Fresco ὡς χειροκτίων ταυτοχρόνως διὰ τῆς λεπτομερείας ταύτης ἀποδεικνύεται ἄπαξ ἔτι ἡ γνησιότης τοῦ χρυσοῦ δακτυλίου, ἀφοῦ εἶχε γίνει κοινῶς παραδεκτὴ ἡ περὶ χειροκτίων ἐκδοχὴ τοῦ Ἔβανς, τὴν ὁποίαν βεβαίως θὰ εἶχεν ὑπ' ὄψει ὁ κιβδηλοποιός⁴⁰.

Διὰ χρυσοῦ μινωικοῦ δακτυλίου ἀπετυπώθη ἡ παράστασις κνωσιακοῦ σφραγίσματος, διασωζομένη ἐπὶ πηλίνης μήτρας, εἰς ἣν καθημένη ἐπὶ βωμοῦ θεὰ δέχεται ἀπὸ προσερχομένην λάτριδα ἀγγεῖον τελετουργικοῦ τύπου, μορφῆς κάδου μὲ μεγάλας ἐκατέρωθεν λαβάς⁴¹. Πολὺ ἀνάλογον εἶναι σφράγισμα ἐκ Ζάκρου⁴². Εἰς ἕτερον σφράγισμα ἐξ Ἀγ. Τριάδος μικρὰ μορφὴ προσφέρει σπονδὴν διὰ ρυτοῦ εἰς καθημένην θεότητα ἡ σπονδὴ φαίνεται ὡς νὰ χύνεται εἰς τὴν παλάμην αὐτῆς⁴³. Σφράγισμα τοῦ Μικροῦ Ἀνακτόρου Κνωσοῦ παριστᾷ λάτρην προσφέροντα λοπάδιον πλήρες εἰς θεότητα καθημένην ἐπὶ σκίμποδος

³⁹) Ν. Πλάτωνος, Μινωϊκοὶ θρόνοι, «Κρητικά Χρονικά» Ε' 1951, σ. 405 - 406.

⁴⁰) Ἡ γνησιότης ἐπεκυρώθη καὶ δι' ἄλλης λεπτομερείας, τὴν ὁποίαν θὰ ἦτο ἀδύνατον νὰ γνωρίζῃ οἰσοδήποιε κιβδηλοποιός: Τὸ ὑποπόδιον ἔχει ὀρθογώνιον σχῆμα καὶ εἶναι ἐφωδιασμένον μὲ δύο τοξοειδεῖς λαβάς ἢ ἐξαρτήματα. Τὸ σχῆμα τοῦτο ἔχει ἀκριβῶς τὸ ἰδεόγραμμα εἰς τὰς πινακίδας τοῦ γραμμικοῦ Β συστήματος ἐκ Κνωσοῦ, παρατιθέμενον παρὰ τὴν λέξιν ta - ra - nu — θραῦνος. Βλ. Ventris - Chadwick, Document σ. 234.

⁴¹) Evans, PM II, 767 εἰκ. 498 καὶ IV, 895 εἰκ. 331, 597 εἰκ. 591, Nilsson, αὐτ. 348 εἰκ. 159.

⁴²) Evans, PM II 768, εἰκ. 499, Hogarth, J.H.S. XXII, 1902, σ. 77, εἰκ. 2, πίν. VI, 3.

⁴³) Evans, PM II 768 εἰκ. 500, Nilsson, αὐτ. 346, εἰκ. 157, Levi, Annuario VIII · IX (1925 - 1926) σ. 142 εἰκ. 158.

μὲ διασταυρουμένους πόδας, ἀπλοῦσαν τὴν χεῖρα ἵνα λάβῃ ἀπὸ τὸ προσφερόμενον⁴⁴. Ἐπὶ ὁμοίου σκίμποδος κάθεται ὑψῶν τελετουργικῶς τὰς χεῖρας κυνοκέφαλος, οὐχὶ ὀρθῶς χαρακτηρισθεὶς ὑπὸ τοῦ Ἐβανς ὡς νεαρὸς Μινώταυρος⁴⁵. Ἡ ἔναντι αὐτοῦ προσκλίνουσα μορφή δὲν δύναται νὰ διευκρινισθῇ ἂν παριστᾷ θεότητα ἢ λάτριδα· τὸ παρὰ πόδας ἀνακεκλιμένον πρόβατον εἶναι μᾶλλον ὑπὲρ τῆς δευτέρας ἐκδοχῆς. Εἰς τὴν αὐτὴν στάσιν ἐμφανίζεται ὁ κυνοκέφαλος καὶ εἰς ἄλλας λατρευτικὰς παραστάσεις ἐπὶ σφραγισμάτων ἐκ Ζάκρου καὶ Ἀγ. Τριάδος⁴⁶. Πιθανῶς ὁ κυνοκέφαλος εἶναι δαιμονικὴ μορφή, ἀσκοῦσα μεσολαβητικὴν καὶ ἐξυπηρετικὴν λειτουργίαν μεταξὺ θεοτήτων καὶ ἀνθρώπων. Εἰς παράστασιν χρυσοῦ δακτυλίου ἐκ τοῦ νεκροταφείου τῆς Κνωσοῦ παρὰ τὰ Καλύβια λάτρις καὶ κυνοκέφαλος σεβίζουν ἐνώπιον θεότητος καθημένης πρὸ τοῦ ἱεροῦ καὶ αἰρούσης τελετουργικῶς τὰς χεῖρας⁴⁷. Σεβίζων πρὸ καθημένης ἐπὶ ἱεροῦ θεότητος εἰκονίζεται εἰς τὸν ἐκ Θηβῶν χρυσοῦν δακτύλιον τὸν ἀποκείμενον εἰς τὸ Μουσεῖον Μπενάκη⁴⁸. Εἰς τὸν πολὺ γνωστὸν χρυσοῦν δακτύλιον ἐκ Μυκηνῶν⁴⁹ αἱ πρὸς τὴν θεότητα, καθημένην ὑπὸ δένδρον, προσσερχόμεναι λάτριες προσφέρουν κρίνα καὶ κωδιὰς μηκώνων. Ἡ σχέσις δορυφόρου λάτριος ἢ νεαροῦ θεοῦ πρὸς καθημένην ἐπὶ θρόνου θεότητα ἐπὶ δακτυλίου ἐξ ἠλέκτρου προερχομένου ἐκ Μυκηνῶν⁵⁰ φαίνεται ὅτι εἶναι ἡ τῆς *sacra conversatio*.

Εἰς πάντα ταῦτα τὰ παραδείγματα, τὰ ὅποια εὐκόλως θὰ ἠδύναντο νὰ πολλαπλασιασθοῦν, λατρευτικαὶ μορφαὶ προσφέρουν εἰς θεότητα σπονδὰς ἢ ἄλλου εἴδους προσφοράς, σεβίζουν ἢ εὐρίσκονται εἰς σχέσιν ἱερᾶς συνομιλίας προσσερχόμεναι μεμονωμέναι ἢ καθ' ὁμάδας. Εἰς ἄλλα παραδείγματα ὁ βωμὸς ὑποκαθιστᾷ τὴν λατρευομένην θεότητα, τῆς ὁποίας ἡ παρουσία ἐνίοτε δηλοῦται διὰ πτηνῶν ἢ ἱερῶν συμβόλων· οὕτω εἰς χρυσοῦν καὶ ἀργυροῦν δακτύλιον ἐκ Μυκηνῶν, ὅπου τρεῖς γυναῖκες προσέρχονται εἰς τὸν βωμὸν κρατοῦσαι κλάδους ἢ στάχεις καὶ σεβίζουσαι⁵¹. Ἀνάλογος εἶναι ἡ παράστασις δύο γυναικῶν σεβίζουσῶν

⁴⁴) Evans, PM IV 387 εἰκ. 322.

⁴⁵) Evans, PM IV 387 εἰκ. 321, II 763 εἰκ. 491.

⁴⁶) Evans, PM II 764 εἰκ. 492 a, b. Hogarth, ἔ. ἀ. σ. 78, εἰκ. 4. Levi, ἔ. ἀ. 119 εἰκ. 122.

⁴⁷) Evans, PM II, 764 εἰκ. 492 c, Savignoni, MA XIV (1904), 578 εἰκ. 51.

⁴⁸) Nilsson, αὐτόθι 179 εἰκ. 83.

⁴⁹) Helen Thomas, The Acropolis Treasure from Mycenae, BSA XXXIX, 79 κ.έξ. Nilsson, αὐτόθι 347, εἰκ. 158.

⁵⁰) Evans, PM III, 464 εἰκ. 324, Nilsson, αὐτ. 351 εἰκ. 161.

⁵¹) Nilsson, αὐτ. σ. 180, 181, εἰκ. 85, 86, Evans, Tree and Pillar Cult, σ. 189, εἰκ. 63, 184, εἰκ. 58, πίν. VI, 4.

ἢ ὄρχουμένων πρὸ ἱεροῦ ἐπὶ χρυσοῦ δακτυλίου ἐκ Μιδέας⁵². Εἰς σφραγιδολίθον ἐκ τοῦ Ἰδαίου Ἄντρου λάτρις προσφέρει εἰς τὸν βωμὸν τρίτωνα⁵³. Εἰς σφραγίσματα ἐκ Ζάκρου καὶ Κνωσοῦ λάτρεις σεβίζουν πρὸ ἱερῶν ἄνω τῶν ὁποίων δηλοῦται ἐπιφαινομένη μικρὰ θεότης⁵⁴. Τὰ παραδείγματα εἰς ἃ ἡ λατρευομένη θεότης ἴσταται ὀρθία πρὸ τῶν προσφερόντων ἢ σεβιζόντων ἢ ἐν μέσῳ αὐτῶν εἶναι σπανιώτερα. Εἰς οὐδεμίαν ὅμως περίπτωσιν παρίσταται τελετουργία μεταξὺ καθημένων μορφῶν⁵⁵. Ὅτι προσφοραὶ παρίσταντο ἐνίοτε γινόμεναι εἰς διάφορα ταυτοχρόνως πρόσωπα ἀποδεικνύει τὸ ἐξόχως ἐνδιαφέρον πηλοπλαστικὸν σύμπλεγμα ἐντὸς ὁμοιώματος ἱεροῦ, τὸ ἀνακαλυφθὲν προσφάτως εἰς θολωτὸν τάφον τῆς περιοχῆς Ἀγ. Τριάδος παρὰ τὸ Καμηλάρι καὶ χρονολογούμενον εἰς τὴν ΜΜΙΙΙ ἐποχὴν⁵⁶ τρεῖς λατρευταὶ προσφέρουν πόπανα εἰς τρεῖς καθημένας μορφὰς κατὰ τὸ βάθος τοῦ ἱεροῦ, προφανῶς εἰκονιζούσας νεκρούς. Πολὺ ἀνάλογον εἶναι τὸ εἰς Βουνοὺς τῆς Κύπρου ἀνακαλυφθὲν ὁμοίωμα ἱεροῦ μὲ λατρευτικὰς σκηνάς⁵⁷ κατὰ τὴν περιφέρειαν τοῦ κυκλικοῦ ἱεροῦ ἢ θόλου κάθηνται εἰς σειρὰν μορφαί, ἔχουσαι κατὰ τὸ μέσον εἶδος διπλῆς τραπέζης μὲ ἀναρριχωμένους ὄφεις· ἴσταμένη μορφὴ ἀπονέμει λατρείαν, ἐνῶ παραλλήλως προπαρασκευάζονται θυσίαι καὶ προσφοραὶ καὶ χορεύεται κύκλιος χορὸς⁵⁸.

Παραστάσεις προσφορῶν τετραπόδων ἢ πιτηνῶν, μάλιστα περιστερῶν, ἐκ μέρους λάτρεων εἰς καθημένην θεότητα εἶναι συνήθεις εἰς τὴν Ἀνατολήν, ἰδίως ἐπὶ κυλίνδρων ἢ ἀναγλύφων πλακῶν⁵⁹. Οὕτω λ. χ. εἰς σουμεριακὴν ἀνάγλυφον πλάκα ἀνδρική μορφὴ προσφέρει σπονδὴν εἰς καθημένην θεότητα ἣτις κρατεῖ ὑψηλὸν κύπελλον⁶⁰. Εἰς καππαδοκικοὺς κυλίνδρους μορφαὶ σεβίζουν ἢ προσφέρουν σπονδὴν, ἦν ἡ θεό-

⁵²) Nilsson, αὐτ. σ. 269 εἰκ. 135 Persson, New Tombs at Dendra σ. 81 καὶ 132 πίν. VII, 1 α.

⁵³) Zervos, ἔ. ἄ. εἰκ. 665, Evans, PM IV, 210 εἰκ. 162, 344 εἰκ. 288, καὶ I 222, εἰκ. 167, Nilsson, αὐτόθι 153 εἰκ. 61.

⁵⁴) Nilsson, αὐτ. 283, εἰκ. 142, Evans, PM IV 608, εἰκ. 597 Aj.

⁵⁵) Ἡ ἐπὶ σφραγιδολίθου ἐξ ἰάσπιδος ἐκ Κυδωνίας παράστασις θεότητος μεταξὺ δύο καθημένων μορφῶν, ἃς αὕτη ἐναγκαλίζεται, Evans, PM IV, 518 εἰκ. 461, ἔχει ἐντελῶς διάφορον σημασίαν: πρόκειται περὶ τῆς θεότητος ἐν μέσῳ τῶν παρέδρων της.

⁵⁶) Τὸ εὔρημα, γενόμενον κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1959· δὲν ἐδημοσιεύθη εἰσέτι.

⁵⁷) Evans, PM IV, 177 εἰκ. 140. Ἡ λατρεία φαίνεται νεκρική, ἀφοῦ ἄλλως ἢ προέλευσις τοῦ ἀντικειμένου εἶναι ἐκ τάφου.

⁵⁸) Χαρακτηριστικὸν εἶναι ὅτι ὁμοῦ μὲ τὸ πηλοπλαστικὸν σύνολον τοῦ θολωτοῦ τάφου Καμηλάρι Ἀγίας Τριάδος εὐρέθη πηλοπλαστικὴ παράστασις κυκλίου χοροῦ, ἐντὸς περιφεροῦς χώρου.

⁵⁹) Evans, PM IV, 408 - 410.

⁶⁰) Evans, PM I, 313, εἰκ. 232.

Η ΤΟΙΧΟΓΡΑΦΙΑ ΤΗΣ ΠΡΟΣΦΟΡΑΣ ΣΠΟΝΔΩΝ ΕΚ ΚΝΩΣΟΥ

ΑΝΑΣΥΝΘΕΣΙΣ Ν. ΠΛΑΤΩΝΟΣ - Θ. ΦΑΝΟΥΡΑΚΗ

"ΚΡΗΤΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ", ΤΟΜΟΣ ΙΓ' (1959).

τῆς ἀναρροφᾶ διὰ καλάμου⁶¹. Τὸ θέμα τῆς προσφορᾶς δὲν εἶναι ἄγνωστον εἰς τοὺς βαβυλωνιακοὺς κυλίνδρους, ἀλλὰ γίνεται συχνότερον εἰς τοὺς συρο - χιτιτικούς. Εἰς ἓνα τούτων προσφέρονται πτηνὰ καὶ τετράποδα εἰς καθημένην ἐπὶ θρόνου θεότητα⁶². Εἰς ἄλλον ἡγεμονικὴ μορφή ἀπέθεσε προσφορᾶς ἐπὶ βωμοῦ, τοποθετημένου πρὸ τῆς καθημένης θεότητος⁶³. Εἰς χιτιτικά ἀνάγλυφα τοῦ Magash προσφέρονται πτηνὰ εἰς τὴν καθημένην θεότητα, πρὸ τῆς ὁποίας ὑπάρχει τράπεζα μὲ διασταυρουμένους πόδας, ἐφ' ἧς προσφοραί⁶⁴. Ἡ συχνότης τοῦ θέματος εἰς τὴν Ἀνατολήν, ἢ σύμπτωσις πολλῶν στοιχείων, ὡς ἡ ἐμφάνις μορφῶν ἱερατικῶν μὲ ποδῆρη χειριδωτὴν ἱερατικὴν στολήν, ἢ προσφορὰ πτηνῶν — τὸ θέμα ἐμφανίζεται καὶ ἐπὶ μινωικῶν σφραγιδολίθων⁶⁵ εἰκονογραφεῖται χαρακτηριστικῶς εἰς τὸ εἰδώλιον μὲ τὴν περιστερὰν τοῦ ἱεροῦ τῶν Διπλῶν Πελέκεων τῆς Κνωσοῦ⁶⁶ — δικαιολογεῖ τὴν ἀποψιν τοῦ Ἐβανς ὅτι σκηναὶ ὡς ἡ τῆς προκειμένης τοιχογραφίας μαρτυροῦν ἰσχυρὰν ἐπίδρασιν τῆς Ἀνατολῆς⁶⁷.

Εἰς τὰς μικρογραφικὰς παραστάσεις τῶν σφραγιστικῶν δακτυλίων καὶ σφραγιδολίθων, ὡς καὶ τῶν σφραγισμάτων, εἶναι συχνὸν τὸ θέμα τῶν εἰς πομπὴν παρελαυνουσῶν μορφῶν, συχνὰ προφανῶς ἱερατικῶν, μὲ εἰδικὴν περιβολὴν καὶ κόμωσιν καὶ φερουσῶν ἐνίοτε ἀνὰ χεῖρας σύμβολα ἢ τελετουργικὰ ὄργανα. Οὕτω εἰς σφράγισμα ἐκ Κνωσοῦ παρελαύνουν μορφαὶ γυναικῶν σεβίζουσαι⁶⁸ εἰς σφραγίσματα ἐξ Ἀγ. Τριάδος ἱερεῖαι φέρουσαι πόλον ὑψηλὸν προχωροῦν πομπικῶς, ἐνῶ ἄλλαι βαστάζουν διπλοῦς πελέκεις⁶⁹ εἰς ἄλλα ἐξ Ἀγ. Τριάδος καὶ Ζάκρου οἱ ἱερεῖς φέρουν τὸ ἐκ δέρματος μορφῆς βράκας περιζώμα⁷⁰. Χαρακτηριστικὴ πομπὴ ζωοκεφάλων δαιμόνων μὲ μακρὸν ἔνδυμα μὲ ζώνην, τῆς ὁποίας τὰ μὲ θυσάνους ἄκρα κρέμανται ἔμπροσθεν, ἐγλύφη εἰς κέλυφος ὀστρέου, ἀνακαλυφθὲν εἰς τὴν Φαιστόν⁷¹.

Εἰς ὀλόκληρον τὸν κύκλον τῶν τελετουργικῶν θρησκευτικῶν παρα

⁶¹) Evans, PM III, 205, εἰκ. 140 a.

⁶²) Evans, PM IV, 409, εἰκ. 339.

⁶³) Evans, αὐτόθι 421, εἰκ. 348 b.

⁶⁴) Evans, αὐτόθι 410, εἰκ. 340 b.

⁶⁵) Evans, αὐτόθι 405, εἰκ. 336.

⁶⁶) Evans, PM II, 339, εἰκ. 192, Zervos, αὐτ. εἰκ. 765.

⁶⁷) Evans, PM IV, 398 κ.εξ.

⁶⁸) Evans, αὐτόθι 608, εἰκ. 597 A b.

⁶⁹) Levi, αὐτόθι σ. 130, εἰκ. 138, 131 εἰκ. 140.

⁷⁰) Αὐτόθι, σ. 131, εἰκ. 141, 138 εἰκ. 151, 179 εἰκ. 224, Hogerth. J.H.S. XXII 1902, 78 εἰκ. 6.

⁷¹) MAXII, 129, πίν. VIII, I, J.H.S. XXII, 1902, 92 εἰκ. 33, Nilsson, αὐτ. 371, εἰκ. 179.

στάσεων οὐδαμοῦ συνηντήσαμεν θέμα δυνάμενον νὰ στηρίξη τὴν ἀνασύνθεσιν τῆς τοιχογραφίας, ὡς ὑπὸ τοῦ Ἐβανς ἐπροτάθη. Τὰ σωζόμενα τεμάχια καθημένων ἱερατικῶν μορφῶν, ἀναγνωριζομένων ὡς τοιούτων ἐκ τῶν ἱερῶν ἀμμάτων, τῶν κροσσωτῶν πτερυγίων καὶ τῆς θηλυστολίας τῶν ἄρρένων, ὀρθίων προσερχομένων ἀνὰ ζεύγη, καὶ ἀγγείων τελετουργικοῦ χαρακτῆρος προσφερομένων ἢ ἀναλαμβανομένων, μᾶς ὀδηγοῦν πρὸς τὴν λύσιν τοῦ θέματος προσφορᾶς σπονδῶν ἢ προσφορᾶς τοῦ ἱεροῦ πόματος. Βεβαίως τὰ τεμάχια δὲν εἶναι ἐπαρκῆ ἵνα ἀνασυντεθῇ μὲ ἀσφάλειαν τὸ θέμα· προφανῶς ἐσχηματίζοντο διάφοροι ὀμάδες, ἐπαναλαμβανομένου τοῦ αὐτοῦ θέματος τῆς προσφορᾶς, ἄλλαι μὲ τὴν καθημένην μορφήν ἐπὶ δεξιᾷ, ἄλλαι μὲ ταύτην ἐπ' ἀριστερά, ἄλλαι μὲ καθημένην θηλείαν μορφήν, ἄλλαι μὲ ἄρρενα, αἱ μὲν ἐπὶ κυανοῦ βάθους, αἱ δὲ ἐπὶ ὠχροῦ. Αἱ ὀμάδες αἵτινες κατ' ἐλάχιστον ἀριθμὸν δύνανται νὰ σχηματισθοῦν διὰ τῶν διασωθέντων τεμαχίων εἶναι ἑπτὰ καὶ ἡ τοποθέτησίς των κατὰ τὴν μεγίστην δυνατὴν συγκέντρωσιν, λαμβανομένου ὑπ' ὄψει τοῦ ἐναλασσομένου τὸ χρῶμα βάθους, εἶναι ἢ ἐνδεικτικῶς ἀποδοθεῖσα εἰς τὸν παρατιθέμενον ἔγχρωμον πίνακα, ἔνθα ὡς βάσις ἐλήφθη νὰ παρασταθοῦν τόσαι μόνον μορφαὶ ὅσαι ἀποδεικνύονται ἀσφαλῶς ὑπάρχουσαι. Ὑπὸ τὰς προϋποθέσεις ταύτας ἡ τοποθέτησις τῶν τεμαχίων ὡς ἐγένετο ἐν τῷ πίνακι εἶναι σχεδὸν ὑποχρεωτική. Φυσικὰ ἀπομένει ἡ δυνατότης ὅτι αἱ προσερχόμεναι μορφαὶ πρὸς τὰς καθημένας ἦσαν περισσότεραι τῆς μιᾶς ἢ τῶν δύο, αἵτινες ἀπεικονίσθησαν, ἀποτελουμένων μικρῶν πομπῶν. Ἐνδείξιν διὰ μίαν τοιαύτην λύσιν ἀποτελεῖ ἡ προσέλευσις μορφῶν ἀνὰ ζεύγη, ἡ ὁποία δὲν θὰ εἶχε νόημα ἂν ἐπρόκειτο μόνον περὶ μεμονωμένων ζευγῶν· αἱ διασωζόμεναι ἐξ ἄλλου πομπῶν⁷² ἀποδεικνύουν ὅτι παρίσταντο πλείονα ζεύγη, προεξαρχούσης, ὡς φαίνεται, μιᾶς μορφῆς. Εἰς τὴν ἀνασύνθεσιν ὁμως ἠθελήσαμεν νὰ ἀποφύγωμεν κατὰ τὸ δυνατόν τὴν συμπλήρωσιν μορφῶν διὰ τὰς ὁποίας δὲν ὑπάρχουν συγκεκριμέναι ἐνδείξεις, καὶ προσεπαθήσαμεν, δοθέντος ὅτι τὰ διασωζόμενα τεμάχια εἶναι ἐλάχιστα, νὰ τοποθετήσωμεν ταῦτα κατὰ τὴν μεγίστην δυνατὴν πυκνότητα. Ἐπροτιμήθη νὰ παραμείνουν κενοὶ ὠρισμένοι χῶροι, εἰς οὓς, ἂν ἐγένετο συμπλήρωσις, αὕτη θὰ ἦτο καθαρῶς ὑποθετική.

Ἡ δικαιολόγησις τῆς γενομένης τοποθετήσεως τῶν τεμαχίων εἶναι ἡ ἀκόλουθος.

Ἄπασαι αἱ ἐνδείξεις πείθουν ὅτι αἱ μικρογραφικαὶ μορφαὶ ἦσαν διατεταγμέναι κατὰ δύο ζώνας, μὴ διαχωριζομένας ἀπ' ἀλλήλων διὰ

⁷²) Αἱ τοῦ διαδρόμου τῆς Πομπῆς τῆς Κνωσοῦ καὶ τῆς σαρκοφάγου τῆς Ἁγίας Τριάδος.

σαφοῦς ὀροθετικῆς γραμμῆς, ἀλλὰ δι' ἀπλῆς ἐναλλαγῆς χρωματικῆς τοῦ βάθους· τὸ οὕτω ἀποτελούμενον διάζωμα κρασπεδοῦται ἄνω καὶ κάτω ὑπὸ τριπλῆς χρωματικῆς ταινίας. Εἰς τὴν ἄνω ζώνην ἀσφαλῶς ἀνήκουν, ὡς δεικνύει τὸ ἄνω κράσπεδον: α) τὸ τεμάχιον μὲ τὴν Παρισινὴν Ε· β) τὸ τεμάχιον μὲ τὰς δύο προσερχομένας ἄρρενας μορφὰς ἐπὶ κυανοῦ βάθους F· γ) ἓν τεμάχιον ἐκ τοῦ ἄνω κράσπεδου. Προφανῶς εἰς τὴν ἄνω ζώνην ἀνήκεν ἐπίσης τὸ τεμάχιον, τὸ ὁποῖον ἀπεδείχθη ὅτι ἀπειτέλει μέρος μορφῆς ὁμοίας τῆς Παρισινῆς, ἀντιθέτως ὅμως καθημένης· καίτοι εἰς τοῦτο δὲν σώζεται τμῆμα τοῦ βάθους, ἢ ἀπόλυτος ὁμοιότης καὶ ἀντιστοιχία πρὸς τὴν τελευταίαν καθιστᾷ λίαν πιθανὸν ὅτι τοῦτο ἦτο κυανοῦν καὶ ἐπομένως ὅτι θὰ ἠδύνατο νὰ ἐνταχθῆ εἰς τὸ αὐτὸ τμῆμα ζώνης καὶ καλύτερον εἰς τὸ κατέναντι ἄκρον τοῦ τμήματος, μεσολαβούσης ἄλλης ὁμάδος μορφῶν. Ὁπισθεν τῆς Παρισινῆς τὸ βάθος μεταβάλλεται εἰς κίτρινον καὶ ἐπὶ τοῦ βάθους τούτου θὰ προεβάλλετο ἄλλη ὁμάς μὲ καθημένην μορφήν. Δύο τεμάχια ἐμφανίζοντα τμήματα μορφῶν εἰς ἐπαλλήλους ζώνας διδάσκουν ὅτι ὅπου εἰς τὴν ἀνωτέραν ζώνην ἦτο ὠχρὸν χρῶμα εἰς τὸ βάθος εἰς τὴν κάτω ἦτο κυανοῦν καὶ ὅπου κυανοῦν κάτω ἦτο ὠχρὸν. Τοῦτο βεβαίως δὲν σημαίνει ὅτι τὰ σημεῖα ἐναλλαγῆς τῶν χρωμάτων εἰς τὰς ἐπαλλήλους ταύτας ζώνας συνέπιπτον ἀπολύτως. Ἐπιδιώκοντες κατὰ τὸ δυνατὸν πυκνὴν τοποθέτησιν τῶν σωθέντων τεμαχίων καὶ ἀποφυγὴν ἀναπτύξεως τῶν ὁμάδων διὰ πολλαπλασιασμοῦ τῶν προσερχομένων μορφῶν, καθ' ἃ ἀνωτέρω εἵπομεν, κατελήξαμεν εἰς τὴν τοποθέτησιν τοῦ τεμαχίου τῆς εἰκ. 318 τοῦ Ἐβανς μὲ τοὺς ἐπὶ δεξιὰ πόδας καθημένης μορφῆς καὶ τὰς κεφαλὰς ζεύγους προσερχομένων εἰς τὴν πρώτην ὁμάδα ὀπισθεν τῆς Παρισινῆς, καθοριζομένης οὕτω τῆς θέσεως καὶ τῆς πρώτης ὁμάδος τῆς κάτω ζώνης ὀλίγον ἄριστερώτερον τῆς προηγουμένης. Ἐπίσης εἰς τὴν τοποθέτησιν τοῦ τεμαχίου A μὲ τὸ κατώτερον μέρος σκίμποδος καὶ τοὺς πρὸς ἄριστερὰ πόδας καθημένης ἄρρενος μορφῆς ἐπὶ κυανοῦ βάθους καὶ κάτω τὴν ὑψοῦσαν κύπελλον χεῖρα ἐπὶ ὠχροῦ εἰς τὴν ὁμάδα τὴν μεταξὺ τῶν συμπλεγμάτων μὲ τὰς καθημένας γυναικείας μορφὰς τοῦ τύπου τῆς Παρισινῆς, καθοριζομένης οὕτω αὐτομάτως καὶ τῆς θέσεως τῆς ὁμάδος τῶν τὸ κύπελλον μεταδιδουσῶν ἄρρένων μορφῶν· εἰς τὴν τελευταίαν ταύτην ὁμάδα ἐνετάχθη ὡς καλῶς προσαρμοζόμενον τὸ τεμάχιον D μὲ τὴν παιδικὴν καθημένην μορφήν, καθοριζομένου οὕτω ἀκριβῶς τοῦ ὕψους τῆς κάτω ζώνης καὶ ἐμμέσως ἐπίσης τῆς ἄνω ταύτης. Εἰς τὴν καθημένην μορφήν τῆς ἄνω ὁμάδος προσηρμόσθησαν τὰ δύο τεμάχια τῆς τὸ κύπελλον κρατοῦσης χειρὸς G καὶ τῆς ἐσθῆτος μὲ πτερύγια, διότι ἡ μορφή αὕτη εἶναι ἡ μόνη πρὸς ἄριστερὰ ἐστραμμένη ἐπὶ κυανοῦ βάθους. Ἐντὸς τοῦ οὕτω συγκροτη-

θέντος συνόλου ἀπέμενον νὰ ἐντοπισθοῦν πέντε εἰσέτι τεμάχια, τῶν ὁποίων τὰ δύο, διασώζοντα μόνον τμῆμα τῆς τριπλῆς ταινίας, ἐνετάχθησαν εὐχερῶς εἰς δύο σημεῖα μεταξύ τῶν μορφῶν· τὰ ἄλλα τρία ἐτοποθετήθησαν τὰ μὲν δύο μὲ τὴν ἀνδρικήν κεφαλὴν πρὸς δεξιὰ ἐπὶ κιτρίνου βάθους Β εἰς τὴν μόνην συγκροτηθεῖσαν ὁμάδα ἐπὶ ὠχροῦ βάθους τὴν ἔχουσαν τὴν καθημένην ἀνδρικήν μορφήν ἐπὶ δεξιὰ, τὸ δὲ μὲ τὸ κάτω μέρος ἀνδρικής καθημένης μορφῆς ἐπ' ἀριστερὰ ἐπὶ κιτρίνου βάθους C εἰς ὁμάδα ἀμέσως προηγουμένην ἐκείνης μὲ τὴν παιδικὴν μορφήν. Ἐπροτιμήθη νὰ ἀπομείνουν ἀσυμπλήρωτοι δύο χῶροι τῆς κάτω ζώνης—μετὰ τὴν πρώτην ὁμάδα καὶ μετὰ τὴν τελευταίαν—διότι κατὰ τὰ σημεῖα ταῦτα δὲν ὑπῆρχον ἐνδείξεις διὰ τὴν συμπλήρωσιν. Ὡς ἐγένετο ἡ συμπλήρωσις τῆς συνθέσεως διετηρήθη ἡ ἰσορροπία τοῦ συνόλου καὶ παρέμεινεν ἀδιατάρακτος ἡ εὐχάριστος χιαστὶ βαίνουσα ἐναλλαγὴ τοῦ βάθους ἀπὸ ὠχροῦ εἰς κυανοῦν καὶ ἀπὸ κυανοῦ εἰς ὠχρόν.

Δέον ἐνταῦθα νὰ δικαιολογηθοῦν τὰ καθ' ἕκαστα εἰς τὴν παράστασιν συμπληρωθέντα στοιχεῖα. Ἐκ τῶν δύο διασωζομένων ἀγγείων τὸ ἐν εἶναι ὑψίπους κύλιξ καὶ παρίσταται προσφερόμενον εἰς τεινομένην χεῖρα προφανῶς καθημένης μορφῆς, τὸ δεύτερον κωνικὸν ἐπὶ ποδὸς κύπελλον, κρατούμενον εἰς τὴν ἀναδιπλουμένην χεῖρα ἀναμφιβόλως καθημένου προσώπου. Τὸ τελευταῖον ἀγγεῖον εἶναι ὅμοιον μὲ τὸ κύπελλον εἰς χεῖρας τῆς καθημένης θεότητος ἐπὶ τοῦ χρυσοῦ δακτυλίου τῆς Τίρυνθος, πρὸς τὴν ὁποίαν προσερχόμενοι δαίμονες μὲ πρόχους ἀνὰ χεῖρας προσέφερον προφανῶς σπονδήν· βάσει τῆς ἀναλογίας ταύτης καὶ τοῦ γεγονότος ὅτι τοιαύτης μορφῆς κύπελλα καὶ πρόχοι ἐχρησιμοποιοῦντο εἰς τὰς ἱερὰς τελετουργίας⁷³, συνεπληρώθησαν τὰ ἀγγεῖα εἰς τέσσαρας τῶν ὁμάδων, φυσικὰ ἀπλῶς ἐνδεικτικῶς. Τοιούτου σχήματος σπονδικαὶ πρόχοι διεσώθησαν μέχρις ἡμῶν, ἐμφανίζουσαι σχῆμα μεταλλικὸν καὶ διακεκοσμημέναι μὲ εἰδικὴν ἐπιμέλειαν⁷⁴. Συχνότατα παρίστανται εἰς τὸν εἰκονογραφικὸν κρητομυκηναϊκὸν κύκλον εἰς χεῖρας τῶν μινωικῶν δαιμόνων τύπου Τα - urt⁷⁵, ὄχι σπανίως μετὰ θρη-

⁷³) Evans, PM IV, 389 κ.έξ., 446 κ.έξ., 452 κ.έξ., 120 πίν. XXIX, 359 κ.έξ.

⁷⁴) Evans, PM IV, 120 πίν. XXIX (Zervos, αὐτ. εἰκ. 300) ἐκ Κνωσοῦ, παλαιοανακτορικῶν χρόνων, 215 εἰκ. 165, ἐκ τῆς Οἰκίας τοῦ Ἱεροῦ Schliemann, Mykenae, 280 εἰκ. 353 (Nilsson, αὐτόθι 150, εἰκ. 59) ἐκ τοῦ IV ὀρθογ. βασιλικοῦ τάφου τῶν Μυκηναίων, Evans, PM II, 653 - 4, εἰκ. 418 - 419, IV 456 - 457, εἰκ. 381 - 382, ἐκ Κουρίου τῆς Κύπρου.

⁷⁵) Evans, PM IV 452 κ.έξ. εἰκ. 377 - 382, 385, 389, 392. Nilsson, αὐτ. 146 κ.έξ. εἰκ. 53 - 56.

σκευτικῶν συμβόλων καὶ εἰς μίαν περίπτωσιν ἀπεδόθησαν ἐκκρούστως ἐπ' αὐτῆς τῆς χαλκῆς σπονδικῆς πρόχου⁷⁶. Παραλλήλως εἰκονίζονται, κυρίως ἐπὶ σφραγιδολίθων ἐξ ἰάσπιδος, ἐν μέσῳ τῶν διπλῶν κεράτων ἢ ἐν συνδυασμῷ μὲ κλάδους, προφανῶς μὲ τὴν ἔννοιαν τῆς διὰ τῆς μαγικῆς σπονδῆς εὐδοκιμήσεως τῆς βλαστήσεως⁷⁷. Εἰς τὴν παράστασιν τῆς ἀναιμάκτου προσφορᾶς ἐπὶ τῆς γραπτῆς ἐξ Ἀγ. Τριάδος σαρκοφάγου, ὁμοία πρόχους εἰκονίζεται ἄνω τοῦ βωμοῦ⁷⁸· ἐκ ταύτης ἐλήφθη ἢ διακόσμησις τῶν συμπληρωθειῶν πρόχων μας. Τὸ θέμα τῆς μεταδόσεως τῆς ἱερᾶς κύλικος, βεβαιωμένον, ὡς εἴπομεν, διὰ μίαν τῶν ομάδων, ἐπανελήφθη εἰς τὴν γειτονικὴν ομάδα τῆς αὐτῆς ζώνης. Δέον νὰ σημειωθῇ ἐνταῦθα ὅτι ἰδίᾳ εἰς τὰς ἐπ' ἀριστερὰ βαινούσας ἀπλᾶς ἢ διπλᾶς μορφὰς θὰ ἦτο δύσκολον νὰ παρασταθῇ κύλιξ κρατουμένη διὰ τῆς ἀριστερᾶς· ἂν δὲ παρίστατο κρατουμένη διὰ τῆς δεξιᾶς θὰ καθίστατο ἀμήχανος ἢ θέσις τῆς δεξιᾶς.

Ὁ μὲ διασταυρουμένους πόδας σκίμπους, δοθέντος ὅτι διεπιστώθη ὑπάρχων διὰ τρεῖς καθημένας μορφὰς, συνεπληρώθη καὶ διὰ τὰς ὑπολοίπους. Τοιαύτης μορφῆς σκίμποδες παρίστανται ἐπὶ τοῦ δακτυλίου τῶν Δαιμόνων τῆς Τίρυνθος, εἰς τὴν τοιχογραφίαν τοῦ Φορείου καὶ εἰς τὰ σφραγίσματα τοῦ κυνοκεφάλου καὶ τῆς δεχομένης σπονδῆν θεότητος ἐκ Κνωσοῦ⁷⁹.

Ὡς πρὸς τὸ ὑπὸ τῶν μορφῶν φερόμενον ἔνδυμα ἢ συμπλήρωσις ἐστηρίχθη εἰς τὰ ἀκόλουθα δεδομένα: Ἡ κάτω ἐσθῆς τῶν δύο διασωθειῶν ἐν μέρει, ἐν θηλυστολίᾳ καθημένων ἀνδρικῶν μορφῶν διακοσμεῖται ὑπὸ ποικίλων λοξῶς βαινουσῶν ταινιῶν· κατ' ἀνάλογον τρόπον πρὸς τὰς ἐν θηλυστολίᾳ μορφὰς ταύτας συνεπληρώθησαν αἱ ἐσθῆτες τῶν δύο μορφῶν τοῦ τύπου Παρισινῆς⁸⁰· τὸ ἄνω μέρος τῆς ἐσθῆτος τῶν τελευταίων ἐσώθη ἱκανοποιητικῶς, ὥστε νὰ εἶναι εὐκόλος ἢ συμπλήρωσις· ἀμφότεραι αἱ μορφαὶ αὗται ἔφερον μικρὰ στεφάνια μὲ κατερχομένας κυματιστὰς πολυχρώμους ταινίας, ἱερὸν κόμβον ἐπὶ τῶν ὤμων, ἀπλούμενον κάτω καὶ ἐπὶ τῆς ἐσθῆτος. Ἡ σωζομένη ἄνω ἐσθῆς μὲ τὰ πτερύγια ἀντὶ τῶν ἱερῶν ἀμμάτων⁸¹ ὠδήγησεν εἰς τὴν συμπλήρωσιν

⁷⁶) Ἐκ Κουρίου, βλ. ἄνωτέρω σημ. 74.

⁷⁷) Evans, PM IV 446 κ.ἐξ. εἰκ. 370 - 375, Nilsson, αὐτ. 147 κ.ἐξ. εἰκ. 52, 57, 58.

⁷⁸) Nilsson, αὐτ. 427, εἰκ. 196.

⁷⁹) Evans, PM IV 393, εἰκ. 329, 399 εἰκ. 332 a, b, 387 εἰκ. 322 καὶ 321. Βλ. Ν. Πλάτωνος, Μινωικοὶ θρόνοι, «Κρητικὰ Χρονικά», Ε', 1951, σ. 405 - 407 καὶ εἰκ. 401.

⁸⁰) Περὶ τῆς μακρᾶς ἱερατικῆς ἐσθῆτος ἐξ ἀνατολικῆς ἐπιδράσεως διὰ μακρῶν ὁ Ἐβανς PM IV, 397 κ.ἐξ.

⁸¹) Πτερύγια εἰς κροσσία καταλήγοντα παρατηροῦμεν καὶ εἰς τὴν μακρὰν

τῆς ἄνω ἐσθῆτος ἄλλης ἐν θηλυστολία ἄρρενος καθημένης μορφῆς, καὶ ἡ ὀρθότης τῆς συμπληρώσεως ταύτης ἀπεδείχθη διὰ τῆς τοποθετήσεως μικροῦ ἀνευρεθέντος τεμαχίου εἰς τὴν μεταξὺ τῶν Παρισινῶν καθημένην μορφήν ταύτην. Ἀπέμενε νὰ καθορισθῇ τὸ εἶδος τῆς ἐνδυμασίας τῶν προσερχομένων ὀρθίων κατὰ τὰς ὑπαρχούσας ἐνδείξεις ἄρρένων μορφῶν⁸². Πομπεύουσαι ἀνδρικαὶ μορφαὶ ἐπὶ τῆς σαρκοφάγου τῆς Ἁγ. Τριάδος, εἰς τὰς ἐκ τῆς αὐτῆς θέσεως τοιχογραφίας τῶν Τελετουργιῶν καὶ εἰς τὴν τοιχογραφίαν τῆς Πομπῆς ἐκ Κνωσοῦ φέρουν ποδῆρη ἐσθῆτα μὲ κεντρικὴν κάθετον ταινίαν, ἐφ' ὅσον θηλυστολοῦν. Ὁ ὅλος χαρακτήρ τοῦ ὑπὸ μελέτην θέματος ἐπέβαλε τὴν κατὰ τὰ πρότυπα ταῦτα συμπλήρωσιν. Ἡ ἐπανόρθωσις τοῦ λάθους τῶν χειροκτίων, περὶ ἧς ἐγένετο ἤδη λόγος ἀνωτέρω⁸³, ἐπέβαλε τὴν συμπλήρωσιν εἰς μίαν τῶν καθημένων ἄρρένων μορφῶν ζώνης μὲ κρεμάμενα ἄκρα ταινιῶν· τὰ κρεμάμενα ἄλλως ἄκρα τῶν ταινιῶν τῆς ζώνης δὲν εἶναι, ὡς ἐλέχθη, ἄγνωστα εἰς τὰς μινωικὰς παραστάσεις⁸⁴.

Ὀλίγα τινα εἶναι ἀνάγκη νὰ προσθέσωμεν ἐνταῦθα ὡς πρὸς τὴν ἐρμηνείαν τοῦ ὅλου θέματος. Ἡ συγκριτικὴ μελέτη μὲ τὰς λοιπὰς παραστάσεις τοῦ κρητομυκηναϊκοῦ κύκλου μᾶς ὠδήγησεν ἤδη εἰς τὸ ἀσφαλὲς συμπέρασμα ὅτι τὸ θέμα ἀνήκει εἰς τὸν κύκλον τῶν θρησκευτικῶν τελετουργιῶν τῆς προσφορᾶς σπονδῶν καὶ τῆς μεταδόσεως τῆς ἱερᾶς κύλικος· τὰ ἱερὰ ἄμματα—γνωστότερα ὡς ἱεροὶ κόμβοι—καὶ τὰ ἀντίστοιχα πτερύγια ἐσθῆτος, προσηρμοσμένα εἰς τὴν ἐσθῆτα τῶν καθημένων μορφῶν, τὸ εἶδος τῶν προσκομιζομένων, προσφερομένων ἢ ἀναλαμβανομένων ἀγγείων, ἡ θηλυστολία τῶν ἄρρένων μορφῶν, ἡ ἱεροπρέπεια τοῦ συνόλου ἐπιβεβαιοῦν τὸ ἐκ τῆς συγκριτικῆς μελέτης συμπέρασμα. Τὸ πρᾶγμα ἐπιμαρτυρεῖ καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ τοιχογραφία διεκόσμη ἀΐθουσας τελετῶν⁸⁵ ἀμέσως συνδεομένην μὲ τὸ

ἐσθῆτα τοῦ ἱερατικοῦ προσώπου τοῦ ἐκ Κνωσοῦ σφραγιδολίθου παρ' Ἐβανς, αὐτ. 405, εἰκ. 336.

⁸²) Ἐάν αἱ μορφαὶ αὗται ἦσαν ἱερέων θηλυστολούντων, ὡς τῶν καθημένων, τότε ἡ στολή των θὰ ἔδει νὰ ἦτο ἀνάλογος καὶ ὡς ἡ τῶν ἱερέων τῶν ἐπὶ σφραγιδολίθων παραστάσεων παρ' Ἐβανς, αὐτόθι εἰκ. 336, 341 - 343. Ἄλλ' οὐδεμία ἐνδείξις τούτου ὑπάρχει. Εἶναι μᾶλλον εὐλογον νὰ θεωρήσωμεν ταύτας ἀπλῶς πομπεύουσας.

⁸³) Βλ. ἀνωτέρω σ. 334 καὶ σημ. 39.

⁸⁴) Βλ. τοὺς δαίμονας εἰς τὴν παράστασιν τοῦ ἐκ Φαιστοῦ κογχυλίου ΜΑΧΙΙ, 129 πίν. VIII, I. Ἀναλόγους ζώνας φέρουν πολλὰ εἰδώλια ἐκ Πισκοκεφάλου Σητείας (βλ. Ν. Πλάτωνος, Τὸ ἱερὸν Μαζᾶ καὶ τὰ μινωικὰ Ἱερὰ Κορυφῆς, «Κρητ. Χρονικά» Ε' 1951, πίν. ΣΤ' 1, Ζ' 1) καὶ τὸ πολαιοανακτορικῶν χρόνων τῆς Συλλογῆς Γιαμαλάκη (αὐτόθι πίν. Η' 3).

⁸⁵) Τὴν ὑπὸ τοῦ Ἐβανς ἀποκληθεῖσαν Sanctuary Hall· βλ. Evans, PM IV 386 - 381, εἰκ. 316.

ἱερὸν τοῦ ἀνακτόρου τῆς Κνωσοῦ καὶ ἀνήκουσαν εἰς τὴν δυτικὴν πτέρυγα, ὅπου τὸ σύνολον σχεδὸν τῶν δωματίων φαίνεται ὅτι ἔχει χαρακτῆρα θρησκευτικόν.

Ξενίζουσα φαίνεται ἡ ἐπανάληψις τοσάκις τοῦ θέματος τῆς καθημένης μορφῆς, δεχομένης σπονδὴν ἢ τὸ ἱερὸν πῶμα ἀπὸ προσερχομένης μορφᾶς, ἐπανάληψις ἣτις ἦτο εὐνοήτως πολὺ συχνότερα εἰς ὀλόκληρον τὸ ἀρχικὸν διάζωμα. Ἡ ἐπανάληψις ὅμως δὲν ἦτο κουραστική, διότι αἱ μορφαὶ ἦσαν ποικίλαι, μὲ ἐναλλάσσουσαν κατεύθυνσιν καὶ ἐναλλάσσον ἐπίσης βάθος· τὸ σύνολον ἐνεφάνιζεν ὄχι μικρὰν διακοσμητικότητα, ὡς δύναται τις νὰ διαπιστώσῃ καὶ ἐκ τοῦ ἀνασυντεθέντος μικροῦ τμήματος.

Εἰς πολλὰς κρητομυκηναϊκὰς παραστάσεις ἡ μορφή εἰς τὴν ὁποίαν προσφέρεται ἡ σπονδὴ ἢ τὰ ἄλλα εἶδη προσφορῶν εἶναι ἀσφαλῶς αὐτὴ ἡ θεότης, οἱ δὲ προσφέροντες εἶναι δαίμονες, ἱερεῖς ἢ λατρευταὶ⁸⁶. Εἰς ἄλλας τὴν θεότητα ὑποκαθιστᾷ ἡ ἀρχιέρεια ἢ ἡ τὸ ἀξίωμα τοῦτο κατέχουσα βασίλισσα, φέρουσα πάντοτε ἐπίσημον ἢ ἱερατικὸν φόρεμα καὶ ἴσως εἰς ὠρισμένας παραστάσεις ἐμβλήματα ἢ σύμβολα. Ἡ διάκρισις δὲν εἶναι πάντοτε σαφής, ἀφοῦ ἡ ἐκπροσωποῦσα ἢ καὶ ὑποδυομένη τὴν θεότητα ἐμφανίζεται μὲ τὴν εἰς ταύτην ἀποδιδομένην μορφήν⁸⁷. Ἐνταῦθα τὸ πλῆθος τῶν καθημένων καὶ δεχομένων τὰς σπονδὰς ἢ τὸ ἱερὸν πόμα μορφῶν δὲν ἐπιτρέπει νὰ ἐρμηνεύσωμεν ταύτας ὡς θεότητας· εἰς μίαν τοιαύτην περίπτωσιν τὸ μινωικὸν πάνθεον θὰ ἔδει νὰ ἦτο λίαν ἀνεπιτυγμένον, ὥστε ἐκάστη μορφή νὰ παριστᾷ μίαν μορφήν τοῦ πανθέου τούτου. Ἡ ἐμφάνισις τοῦ ἱεροῦ ἄμματος καὶ τῶν πτερυγίων, βεβαίως ἀναλόγου σημασίας—εἰς τοὺς ὅμους τῶν μορφῶν δὲν ἀποκλείει ἐκ τῶν προτέρων ἐρμηνείαν τῶν μορφῶν τούτων ὡς θεοτήτων· ἀρκεῖ νὰ ἐνθυμηθῶμεν ὅτι ἀκριβῶς ὅπισθεν τοῦ θρόνου τῆς καθημένης θεότητος τοῦ δακτυλίου τῆς Τίρυνθος εἰκονίσθη τὸ ἱερὸν ἄμμα καὶ ἐπὶ τούτου πτηνόν⁸⁸, ὅτι συχνὰ παρίσταται προσφερόμενον, ἀκριβῶς ὅπως ἡ ἱερά ἐσθῆς καὶ βραδύτερον ὁ ἱερὸς πέπλος⁸⁹, ὅτι παρίσταται ἀνηρητημένον εἰς τοὺς κίονας τοῦ ἱεροῦ⁹⁰, ὅτι πλειστάκις παρεστάθη ἐν συνδυασμῷ μὲ τὸν διπλοῦν

⁸⁶) Βλ. ἀνωτέρω.

⁸⁷) Εἰς τὰς πομπὰς τῶν τοιχογραφιῶν τοῦ Διαδρόμου τῆς Πομπῆς ἐκ Κνωσοῦ καὶ τοῦ Ἱεροῦ τῆς Ἀγίας Τριάδος ἡ δεχομένη φαίνεται νὰ εἶναι ἱέρεια, ὑποδυομένη τὴν θεότητα ἢ ἐμφανιζομένη ὡς ἐκπρόσωπος ταύτης. Ὁ Ἐβανς θεωρεῖ τὴν πρώτην ὡς θεότητα.

⁸⁸) Evans, PM IV, σ. 393, εἰκ. 329.

⁸⁹) Βλ. ἀνωτέρω σ. 330 καὶ σημ. 21.

⁹⁰) Evans, PM I, 432 εἰκ. 310 (Nilsson, αὐτόθι 250 εἰκ. 119), 443,

πέλεκυν⁹¹, με τὰς ἱερὰς ἀσπίδας⁹², με τὰ βούκρανα⁹³, εἰς τὸ πεδῖον τῶν παραστάσεων τῶν πρὸς τιμὴν τῆς θεότητος ταυρομαχιῶν⁹⁴, ἢ εἰς τὸ πεδῖον ἄλλων τελετουργικῶν παραστάσεων⁹⁵. Ἐπανελήφθη δὲ πλειστάκις εἰς ὁμοιώματα ἐξ ἔλεφαντοστοῦ, φαγεντιανῆς ἢ ἄλλης πολυτίμου ὕλης⁹⁶. Ὁρισμέναι μορφαὶ μάλιστα κρατοῦσαι ἢ φέρουσαι ἐπὶ τῶν ὤμων τὸ ἱερὸν ἄμμα φαίνεται νὰ εἰκονίζουσαν πράγματι θεότητος⁹⁷. Ἄλλ' ἐνταῦθα ἡ πυκνὴ ἐπανάληψις ἀποτελεῖ οὐσιαστικὸν ἐμπόδιον διὰ μίαν τοιαύτην ἐρμηνείαν. Ἐξ ἄλλου διὰ τὸν αὐτὸν λόγον δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὑποστηριχθῇ ὅτι ἐκάστη τῶν καθημένων μορφῶν ἱερειῶν καὶ ἱερέων ὑπεδύετο συγκεκριμένην μορφήν τοῦ μινωικοῦ πανθέου, καίτοι ἐκ πρώτης ὄψεως θὰ ἐφαίνετο πρόχειρος ἡ ταύτισις ὠρισμένων ἐκ τούτων μετὰ τὴν θεὰν μητέρα, τὴν θεὰν κόρην καὶ τὸν νεαρὸν θεὸν υἱόν· ἡ ταύτισις θὰ ἦτο δύσκολον νὰ προχωρήσῃ πέραν τοῦ σημείου τούτου. Εἶναι ὅμως γνωστὸν εἰς τὸ λειτουργικὸν τῶν

εἰκ. 319, 446 εἰκ. 321 καὶ εἰς τὰς παραστάδας παραθύρων τοῦ ἱεροῦ, 444 εἰκ. 320.

⁹¹) Evans, PM I, 432 εἰκ. 310, ἐκ Κνωσοῦ καὶ Παλαικάστρου· ἐπὶ κυπέλλου ἐκ Φαιστοῦ, Zervos, αὐτ. 533· ἐπὶ ἀδημοσιεύτου τεμαχίου ἀγγείου ἐκ σιατίτου, παριστάμενον ἐπὶ δασυμάλλου δέρματος.

⁹²) Εἰς χρυσοῦν δακτύλιον Βαφειοῦ Evans, PM I, 432, εἰκ. 310 c, 140 εἰκ. 91, (EA 1889, Πίν. 10, 39), IV, 608. εἰκ. 597 A.

⁹³) Evans, PM I 435 εἰκ. 312 c, 334, εἰκ. 287 c.

⁹⁴) Evans, PM I 432 εἰκ. 310, 111, 225 εἰκ. 158, 220 εἰκ. 154 (πιθανῶς κίβδηλον), 226 εἰκ. 159 (πιθανῶς κίβδηλον).

⁹⁵) Πβλ. εἰς σφράγισμα Ἁγ. Τριάδος, Levi, αὐτ. 143 εἰκ. 159, Προσφερόμενον βλ. ἀνωτέρω σημ. 21, Nilsson, αὐτ. 157 εἰκ. 64, J.H.S. ἔ. ἀ. 78 εἰκ. 5, πίν. VI, 6, Evans, PM I, 435 εἰκ. 312b. Εἰς σφραγιδόλιθον ἐκ Κνωσοῦ. αὐτόθι εἰκ. 312 a, IV 344, εἰκ. 287 a. Ἐξ Οἰκίας Μαλίων Mallia Maisons Pl. XVI, (ἀρ. καταλ. MH 1589). Εἰς παράστασιν θεότητος ἐν μέσῳ λεόντων ἐπὶ σφραγιδολίθου τῶν Μυκηνῶν, παριστάμενον ὀπισθεν τῆς κεφαλῆς ταύτης, Evans, PM IV, 402, εἰκ. 334. Δὲν εἶναι γνωστὸν ποία θρησκευτικὴ ἔννοια ὑπάρχει εἰς παραστάσεις οἷαι ἡ λέοντος κατὰ ταύρου ἐπὶ σφραγιδολίθου Evans, PM IV Pl. LV c, ἢ τῆς τρεχούσης ἐλάφου, αὐτόθι 577 εἰκ. 562, ἐπὶ σφραγίσματος τοῦ ἀποθέτου τῶν ἀρχείων τῆς Κνωσοῦ.

⁹⁶) Ἐλεφάντινον ἄμμα ἐκ τῆς ΝΑ Οἰκίας Κνωσοῦ, Evans, PM I, 430 εἰκ. 308. Φαγεντιανῆς ἐκ τοῦ IV ὁρθ. βασιλικοῦ τάφου τῶν Μυκηνῶν, αὐτόθι σ. 431, εἰκ. 309 a - c.

⁹⁷) Ἡ τὸ ἄμμα κρατοῦσα ἐπὶ ἀνακλίντρου γυνὴ τῆς ἐκ Φυλακωπῆς τοιχογραφίας (Evans, PM III, 43) πιθανῶς εἶναι θεότης. Ἴσως θεὰ εἶναι καὶ ἡ ἐπὶ τοῦ μνημονευθέντος κνωσιακοῦ σφραγιδολίθου τὸ ἄμμα καὶ τὸν διπλοῦν πέλεκυν κρατοῦσα γυνὴ PM IV, 344, εἰκ. 287 a. Ἡ τοξεύουσα ἐπὶ κρητικοῦ σφραγιδολίθου μετὰ τὸ ἄμμα εἰς τὸν ὄμων, Evans, PM IV 577 εἰκ. 560 εἶναι προφανῶς θεότης. Τὸ αὐτὸ ἄμμα φέρει ἡ θεὰ μετὰ τὰς διασκύρας σφραγιδολίθου ἐκ Μυκηνῶν Evans, PM II 341 εἰκ. 194 c.

θησκειῶν ὅτι ἅπαξ διαμορφωθῆ μία τελετουργία δι' ἐπαναλήψεως ἱεροπραξίας, στηριζομένης εἰς παράδοσιν ἢ ἀρχικὴν μετὰ συγκεκριμένης ἐννοίας προᾶξιν, αὕτη ἐπεκτείνεται ἄνευ συγκεκριμένων πλέον ὁρίων· οὕτω λ.χ. εἰς τὸ τελετουργικὸν τῆς ὀρθοδόξου χριστιανικῆς ἐκκλησίας ἢ μετάδοσις τοῦ ἱεροῦ ποτηρίου τοῦ Μυστικοῦ Δείπνου ἐπαναλαμβάνεται ἀπεριορίστως ἐντὸς τοῦ 'Ἱεροῦ Βήματος δι' οἴουδήποτε ἀριθμοῦ ἱερέων, καὶ ἔτι περαιτέρω διὰ τῶν προσερχομένων πρὸς μετάληψιν πιστῶν.

Τὸ συμπέρασμα εἶναι ὅτι πιθανῶς εἰς τὴν τοιχογραφίαν τοῦ ἀνασυντεθέντος διαζώματος παρίσταται ἡ τελετουργία τῶν σπονδῶν καὶ τῆς μεταδόσεως τῆς ἱερᾶς κύλικος, ὡς αὕτη εὐρύτερον εἶχε διαμορφωθῆ εἰς τὸ ἱεροτελεστικὸν τῶν ἀνακτόρων. Ὅμάδες ἱερέων καὶ ἱερειῶν, ὑποδυόμεναι ἄλλοτε ἄλλας μορφὰς τοῦ μινωϊκοῦ πανθέου, ἐδέχοντο τὰς σπονδὰς καὶ μετελάμβανον τῆς ἱερᾶς κύλικος, ὡς προσεφέροντο ὑπὸ τῶν πομπικῶς προσερχομένων ἐν ἱερούργια μορφῶν.

Παρὰ τὴν ἀποσπασματικὴν κατάστασιν εἰς ἣν ἐσώθη ἡ τοιχογραφία, κατωρθώθη διὰ τῆς γενομένης ἀνασυνθέσεως καὶ μελέτης νὰ ἀποδοθῆ σημαντικὸν θέμα τοῦ κύκλου τῆς μινωικῆς τελετουργίας, τὸ ὁποῖον ἦτο ἀσαφῶς μόνον γνωστὸν ἔκ τινων μικρογραφικῶν παραστάσεων ἐπὶ μικροτεχνημάτων, ἀποδιδουσῶν τοῦτο συντομογραφικῶς.

N. ΠΛΑΤΩΝ